

ISSN: 2602-4950

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2017, s. 1-10

Emine KARAKAPLAN ÖZER

Adıyaman Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, eozer@adiyaman.edu.tr

Edip DOĞAN

Adıyaman Üniversitesi, Kâhta MYO, edogan@adiyaman.edu.tr

H. Yusuf GÜNGÖR

Adıyaman Üniversitesi, Kâhta MYO, ygungor@adiyaman.edu.tr

GÜNÜMÜZ YÖNETİM VE ORGANİZASYON SORUNLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Özet

Bir ülkenin var olması için gerekli olan koşulların başında iyi işleyen bir ekonomi sistemi gelmektedir. Bir ülkenin ekonomisinin iyi olması da o ülke içinde ve/veya o ülke adına dışarıda mal ve hizmet üreten işletmelerin etkin ve verimli bir şekilde faaliyet göstermesine bağlıdır. Günümüzde bilişim ve teknolojiye hızlı değişim ve yenilikler, sermayenin sınırlar arasında kolayca dolaşımı anlamına gelen küreselleşme, artan rekabet, bilinçli müşteri talepleri, insan hakları ve çevre duyarlılığı konularında meydana gelen gelişmeler gibi birtakım faktörler işletmecilik alanında yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Buna göre; bir işletmenin varlığını sürdürmesi ve ortalama getiri üzerinden kar elde etmesi için stratejik yönetim gibi konularda bilinç sahibi olması gerekmektedir. Bu nedenle bir işletmenin diğer fonksiyonların yanı sıra yönetim ve organizasyon işlevine özel bir ağırlık vermesi zaruri bir hal almıştır. Bu çalışmada ise günümüzde işletmelerin yönetim ve organizasyon alanında karşılaşılabileceği bazı sorunlar genel hatlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sorunlara dikkat çekilerek daha iyi işleyen bir yönetim ve organizasyon işlevinin tesis edilebilmesi için konuyla ilgilenen tüm kesimlere faydalı olmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim ve Organizasyon, Paradigma, Stratejik Yönetim, Kü-

(A GENERAL OVERVIEW OF TODAY MANAGEMENT AND ORGANIZATION ISSUES)

Abstract

There comes a functioning economy system at the beginning of the conditions necessary for the existence of a country. The economy of a country being-well depends on the fact that the businesses producing goods and services in or outside that country to operate effectively and efficiently. Today, rapid changes and innovations in information and technology, globalization, which means easy circulation of capital among borders, increasing competition, conscious customer demands, developments in human rights and environmental awareness have all resulted in the emergence of a new paradigm in the field of business administration. According to this; it is necessary for businesses to have an awareness of issues such as strategic management in order to sustain its existence and profit on average return. For this reason, it has become imperative for a business to give special emphasis to the functions of management and organization more than other functions. In this study, it is tried to generally determine some problems that a business may encounter in the field of management and organization today. It is aimed to be useful to all interested parties in order to draw attention to these problems and to establish a functioning management and organizational function.

Key words: Management and Organization, Paradigm, Strategic Management, Globalization.

1. GİRİŞ

Yönetim fonksiyonları ve bu fonksiyonlardan kaynaklanan problemlere geçmeden önce Yönetim ve Organizasyon'un tanımını yapmak ve varsa aralarındaki farkı belirtmek yararlı olacaktır. Yönetim;

"belirli birtakım amaçlara ulaşmak için başta insan kaynakları olmak üzere, parasal kaynakları, demirbaşları, alet-teçhizat, hammadde ve yardımcı malzemeler ve nihayet zaman faktörünü birbirleriyle uyumlu ve etkin kullanmaya olanak verecek kararlar alma ve bunları uygulatma süreçlerinin toplamı şeklinde ortaya çıkar".¹

Bu tanımın yanı sıra yönetim, amaçları belirleyen, temel kuralları ortaya koyan bir süreç, organizasyon ise, belirlenen amaçlara ulaşma yolunu gösteren bir yöntemdir. Bu açıdan yönetimin başarısı ile organizasyonun iyi işleyişi arasında sıkı bir ilişki vardır.² Bu açıdan bakıldığında zaman yönetim ve organizasyon arasında çok sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yönetimin olduğu bir yerde örgütten, örgütün olduğu bir yerde de yönetimden bahsetmek mümkündür. Yani, Yönetim ve Organizasyon sorunları birbirinden ayrı bağımsız düşünüle-

¹ M. Şerif Şimşek, Adnan Çelik, Yönetim ve Organizasyon, Eğitim Akademi Yayınları, Konya, 2009, s.3.

² Metin Arslan, Yönetim ve Organizasyon Ders Notları, Harran Üniversitesi, 2014, s.2.

mez; eğer Yönetim fonksiyonundan kaynaklanan sorunlardan bahsedilecekse bu aynı zamanda örgütün de müdahil olduğu bir durumdur. İsimlendirmede bazı yazarlara değişiklik arz etse de Yönetim kavramının belli bazı işlevleri vardır. Örneğin, Fayol yönetim işlevlerini; planlama, örgütlenme, kaynakları bir araya getirme, yön verme, kontrol şeklinde gruplandırmıştır.

Çağdaş yönetim kuramcıları Fayol'ün gruplamasında birtakım değişiklikler yaparak, şu şekilde ele almışlardır: Planlama, organize etme(örgütlenme), yürütme, koordinasyon (eşgüdümleme) ve kontrol.³ Yönetim, işletmedeki tüm faaliyetleri kapsayan bir fonksiyondur. Başka deyişle pazarlama yönetimi, üretim yönetimi, insan kaynakları yönetimi gibi tüm işletme fonksiyonlarının yönetimi söz konusudur. Bu bağlamda yönetim işletmenin "genel fonksiyonu" olarak adlandırılmaktadır. Yönetimin işletmenin genel fonksiyonu olması doğrultusunda, yönetimin "alt fonksiyonları" olan planlama, örgütlenme, yöneltme, koordinasyon ve denetim diğer işletme fonksiyonlarının hepsinde yer alır.⁴ Bu çalışmada, Yönetim fonksiyonundan kaynaklanan sorunlar; Planlama, Örgütlenme, Yöneltme(Yön verme), Eşgüdümleme (Koordinasyon) ve Kontrol(Denetim) alt başlıklarıyla beraber incelenecektir. Pazarlama, üretim, muhasebe-finans, insan kaynakları ve Ar-Ge ilgili organizasyon sisteminden kaynaklanan sorunlar ise böylesi kısa bir makale çalışmasının kapsamını aşacağından burada bu sorunlara değinilmemiştir.

2. Planlamadan Kaynaklanan Sorunlar

Plan, hedeflenen bir amaca ulaşılmasını sağlayacak adımlardan oluşan belgedir. Neyin ne zaman, niçin ve nasıl yapılacağını gösteren bir taslaktır.⁵ Planlama rasyonel bir yönetim biçiminin temelidir. Yönetici bu yöntem sayesinde ne yapacağını ve neler yapmak istediğini net olarak görebilir. Yöneticilerin planlı çalışmaları, yürütülen faaliyetlerin kişilerin öznel yargılarına göre uygulanmasına engel olur. Bu yararların yanı sıra Planlama ile ilgili yararlar şu şekilde sıralanabilir:⁶

- Plansız çalışma sonucu ortaya çıkan karmaşa giderilir,
- Yöneticinin dikkatinin amaçlar üzerinde toplanmasını kolaylaştırır,
- Örgütlere esneklik kazandırır,
- Örgüt içindeki değişik birimler arasında koordinasyon sağlar,
- Yöneticilere uzun vadeli düşünme pratiği sağlar.

Planlamanın bu ve buna benzer yararlarının yanı sıra bazı yazarlar, insanın doğası gereği planlama kavramıyla çelişen bir varlık olduğunu iddia etmektedirler. Bu anlamda, insanların planlama yapmasını engelleyen iki neden vardır;⁷

1. İnsanın nasıl davranması gerektiğini önceden kararlaştırması onun özgürlük algısını sınırlar;

³ Gönül Budak, Gülay Budak, İşletme Yönetimi, Barış Yayınları, İzmir, 2010, s.278.

⁴ Şadi Can Saruhan, İşletme Fonksiyonları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s.7.

⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Plan>. 29.10.2014, 14:25.

⁶ Tamer Bolat, Oya Aytemiz Seymen, Oya İnci Bolat, Barış Erdem, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.90.

⁷ Ayten Akatay, Örgütlerde Zaman Yönetimi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 2003, Sayı, 10.

2. Uzun vadeli planlar yerine günlük işleri önleme gerekliliği.

Planlama ile ilgili bu tür çelişkilerin yanı sıra, planlamanın bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Bu sakıncalar aynı zamanda planlama ile ilgili sorunlar olarak da algılanabilir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir.⁸

- Planlama süreci önemli ölçüde zaman, para ve enerji harcamayı gerektirir, bu nedenle bu süreç küçük organizasyon için ekonomik olmayabilir,
- Planlama dahilinde ortaya konan sonuçlara ulaşamadığında, zaman, emek ve sermaye açısından bir kayıp meydana gelebilir,
- Planlama çalışmaları ile birlikte uygulanması yararlı veya gerekli olan yeni yöntemler ve çalışma düzenleri eski çalışma yöntem ve biçimlerine alışan işgörenlerde yeniliğe karşı direnç gibi birtakım problemler yaratabilir,
- Planlama gelecekle ilgili bir durum olduğundan büyük ölçüde belirsizlik ve risk unsurları barındıran tahminlere dayanır,
- Planlama faaliyetlerinde geleceğe yönelik yoğun ilgi bazı gerekli güncel gelişmelerin kaçırılmasına neden olabilir,
- Planlama faaliyetlerinde yöneticilerin sabit kalıplar içerisinde hareket etmeleri, planların esneklik özelliğini ortadan zedeleyebilir.

Planlama ile ilgili yukarıda değinilen yararlar ve sakıncalar temel alındığında planlamanın yönetim ve organizasyon bağlamında bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir yandan planlamanın zaruri olması ve birçok açıdan hayati önem taşıması durumu diğer yandan da planlama ve planlama sonrası ile ilgili yukarıda sıralanan sakıncalar yönetici konumunda bulunan kişilerin üstesinden gelmesi gereken konular olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Örgütlemeyen Kaynaklanan Sorunlar

Örgütleme (Organize etme/organizasyon), işlerin kimler tarafından yapılacağını, yetki/sorumluluk düzeyinin ve bu sorumlulukların nerede yürütüleceğinin karara bağlanmasıdır. İşgörenlerin görevlerini tam olarak yapabilmeleri için hangi işleri yapacaklarının, kendilerine yardımcı olacak kişilerin (astlarının), yetkilerinin kapsamının ve kimlere karşı sorumlu olacaklarının (üstlerinin) belirlenmesidir.⁹

Bir başka tanıma göre örgütleme, en sade anlamıyla, planda belirlenen hedeflere ve bu hedeflere ulaşmak için belirlenen yollara uygun bir organizasyon kurmayı kapsar.¹⁰ Örgüt ise belirli bir hedefin gerçekleştirilmesi için kişilerin faaliyetlerinin işbölümü anlayışı içerisinde koordine edildiği ve çevresiyle etkileşim içerisinde bulunduğu yapıdır.¹¹

⁸ Tamer Bolat, Oya Aytemiz Seymen, Oya İnci Bolat, Barış Erdem, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.90.

⁹ Yılmaz Ürper, Senem Besler, İşletme Fonksiyonları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.6.

¹⁰ Soner Taslak, Mehmet Kara, İşletme Bilimine Giriş (Modern İşletmecilik), Murathan Yayınevi, 2010, s.113.

¹¹ Nuri Tortop, Eyüp Günay İsbir, Yönetim Bilimi, Bilim Yayınları, Ankara, 1982, s.72.

Örgütlemenin çabuk karar alma, disiplini sağlama, yetki ve sorumlulukları paylaşma ve işbirliği ve uzmanlaşma sağlama gibi incelenmeye ve üzerinde durmaya değer birçok faydası vardır. Ancak, bu faydaların yanı sıra örgütlemeye karşılaşılan bazı güçlükler ve sorunlar da bulunmaktadır.

Örgütlemeye karşılaşılan başlıca sorunlar şunlardır;¹²

- Yöneticinin örgütlenme konusunda karşılaşıcağı ilk güçlük, ideal örgütsel yapıyı kurmak için gerekli işgöreni sağlama konusunda ortaya çıkmaktadır. Biçimsel yönden ideal olan bir yapı, bu yapının sağlam bir şekilde pratiğe yansımaları için gerekli olan nitelikli işgörenler olmadığında atıl kalabilmektedir,
- Yöneticilerin yapısal değişiklikler sonucunda saygınlıklarını kaybetme gibi birtakım kişisel ihtiraslar nedeniyle, ideal yapı kurulamayabilir. Bu tarz yöneticiler değişimin getirdiği yeni durumlara karşı mücadele içerisinde olabilirler,
- Günümüz dünyasının tipik bir özelliği olan “hızlı değişim” de örgütlenme konusunda yöneticinin sorunlarının gittikçe artmasına sebep olmaktadır. Bugün için verimli ve yararlı olan bir örgütlenme yapısı, çevredeki birtakım değişiklikler ve dönüşümler sonucu kısa zamanda faydasız hale gelebilir. Bu sebepten dolayı örgütlerin etkili stratejiler yardımıyla çevrelerindeki fırsat ve tehditleri sürekli yakından izleyerek değişimlere kolay adapte olmaları gerekmektedir,
- Örgütsel yapının etkin ve verimli işleminin önündeki başka bir engel ise örgüt üyelerinin bu yapıyı benimsemeleridir. Aksi takdirde mantıklı bir örgütsel yapı bile sistem içindeki işgörenler tarafından benimsenmediği zaman arzu edilen sonuçları doğurmayabilir. Bu yüzden örgüt içi iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bu anlamda faydalı olacaktır.

Bir işletmenin veya kurumun önceden belirlediği planlara bağlı olarak kendisine bir yol haritası çizmesi ve bu planlarla ilgili karşılaşılabilecek olan sorunları gidermeye çalışması amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için elzemdir. Planlama aşamasından sonra, örgütlenme ile ilgili yukarıda değinilen sıkıntılar da yöneticilerin yüzleşmeleri gereken konulardır.

4. Yöneltilme’den (Yön verme/Yürütme) Kaynaklanan Sorunlar

Yöneltilme, kurulan sistemin pratiğe geçirilmesi yani faaliyete geçirilmesiyle ilgili bir durumdur. Burada asıl önemli olan Ast’lara verilen işlerin, karşılıklı rıza ve takım çalışması şeklinde işbirliği içerisinde yapılmasıdır. Bu anlamda astların işlerini yerine getirmeleri için verilen emirler kadar onların motive edilmesi de önemlidir.¹³ Motivasyon işgörenlerin örgütsel amaçlar çerçevesinde isteyerek çalışmaları ve arzu edilen verimin sağlanması için gerekli şartların oluşturulması şeklinde açıklanabilir. Motivasyon özellikle yetenekli ve bilgili işgörenleri çalıştırmak, onların bilgi ve becerilerini daha yukarı seviyelere çekebilmek açısından gerekli-

¹² M. Şerif Şimşek, Adnan Çelik, Yönetim ve Organizasyon, Eğitim Akademi Yayınları, Konya, 2009, s.46.

¹³ Şadi Can Saruhan, İşletme Fonksiyonları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s.5.

dir.¹⁴ Yöneticilerin çalışanları doğru yönlendirmeleri için motivasyonu doğrudan etkileyen ücret artışı, primli ücret, çalışma garantisi gibi ekonomik faktörleri; sosyal etkinlikler vcdedğer gibi psikolojik faktörleri ve amaç birliği, yetki ve sorumluluk dengesi, kariyer yönetimi gibi örgütsel ve yönetsel faktörleri¹⁵ göz önüne alması gerekir. Bu da yöneticilerin hem yönetim bilimi hem de davranış bilimlerinde iyi olması bununla beraber mesleki pratikte de tecrübeli olmak gibi zor bir süreci gerektirir.

Dolayısıyla yürütme süreci işi yapacak olan "çalışan insanlar" ile ilgilidir. Planların iyi olması, yapılan planların hayata geçirilmesi için kurulan yapının etkin ve verimli olması tek başına bir işe yaramayacaktır. Önemli olan işi yapacak işgörenlerin titiz bir değerlendirme sonucunda doğru seçilmesidir. Bunun yanı sıra seçilen işgörenlerin etkili bir dürtüleme ile amaca doğru kanalize edilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle insanı anlamak, yöneticilik ve liderlik yetenekleri edinmek, işgörenlerin örgüt amaçlarıyla uyumlu olacak şekilde performanslarını arttırmak ve bunun için gerekli motivasyonu sağlamak ve tüm bu zor faaliyetleri icra etmek için örgütte etkili bir iletişimi sistemi kurmak bu aşamada dikkat edilmesi gereken konular arasında sıralanabilir.¹⁶

5. Eşgüdümleme (Koordinasyon)'den Kaynaklanan Sorunlar

Eşgüdüm (Uyumlaştırma-koordinasyon) örgütün bütünlüğünü ve dolayısıyla varlığını sağlayan faktörlerden bir tanesidir. Kuruluşun, takım halinde çalışma, aynı amaca doğru çaba harcama yani kısaca bir işbirliği (cooperation) mekanizmasıdır. Eşgüdümde başarının yakalanabilmesi için işbirliği olmazsa olmaz bir koşuldur. Çalışanların birbirleriyle muhakkak iletişim halinde olmaları gerekir. Örgütü oluşturan çeşitli bölümlerin, birbirlerinin yaptıklarından haberdar olmazlarsa, işletme, etkin ve verimli olma özelliğini kaybeder.

H. Fayol'e göre eşgüdüm, bir işletmede işgörenler arasında ahenk ve uyum yaratmak sürecidir. Eşgüdümleme; teknik ve finansal faaliyetlerin, işletmenin diğer kısımları üzerinde yaratacağı etkileri göz önünde tutmaktır. Eşgüdüm, yapılması daha acil olan faaliyetleri öncelikle, gelir-gider ve üretim-satış gibi konularda tam bir denge halini yakalama faaliyetidir

Eşgüdümde en büyük sorumluluk, yöneticilere düşmektedir. Burada yöneticiler sert ve otoriter davranışlardan kaçınılmalı; işgörenlerin istekli bir biçimde çalışmalarını yönünde gayret göstermelidirler. Çünkü başarı ve verimliliği getirecek olan ancak işgörenlerin gönüllü çalışmalarıdır. Aksi takdirde sadece biçimsel olarak yapılan ve herhangi bir sinerji içermeyen faaliyetler verimliliği olumsuz yönde etkileyecektir.¹⁷

İşgörenlerin kararlara yeteri kadar katılamaması, alınan kararların işgörelere gerektiği gibi aktarıl(ma)maması, plan ve programlarda düzenli bir uyumun kolay kolay sağlanamaması,

¹⁴ Abdullah Karakaya, Ferda Alper Ay, "Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörler: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs, Cilt: 31 No:1 55-67, 2007,s.55.

¹⁵ Tuğba Altok, Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörlere İlişkin Hizmet Ve İmalat İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009, Isparta.

¹⁶ Hayri Ülgen, S.Kadri Mirze, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta, İstanbul, 2013, s.26.

¹⁷ Ahmet Arıkanlı, Bekir Ulubaş, Yönetim Yönetim Fonksiyonları ve Yönetici Davranışları, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Ankara, s.47-48.

yalın bir örgüt yapısının kurulmasının zor olması gibi sorunlar örgüt içerisinde eşgüdümlemenin kolayca yerine getirilecek bir fonksiyon olmadığını gösterir.

6.Kontrol (Denetim)'den Kaynaklanan Sorunlar

Denetim, örgüt içindeki faaliyetlerin planlandığı gibi gerçekleşip gerçekleşmediğinin test edilmesi ve bu planlardan önemli sapmalar olması halinde düzeltme yapılmasından oluşan bir süreçtir.¹⁸ Denetleme devamlılık arz eden ve halen yapılmakta olan faaliyet ve örgüt çalışmaları üzerinde durur.¹⁹

Denetimi birbirini izleyen adımlardan oluşan bir süreç olarak ele alıp incelemek, yapılan işlerin daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır. Böyle bir yaklaşımda denetim dört temel aşamaya ayrılabilir;²⁰

1. Standartların (hedeflerin) belirlenmesi
2. Fiili durumun ölçülmesi
3. Standartlarla fiili durumun kıyaslanması
4. Farklılıkları (sapmaları) düzeltici tedbirlerin alınması

Denetim temelinde olması gereken ile fiili durumun karşılaştırılması olan yönetsel bir faaliyettir. Bu yüzden her şeyden önce nereye varılmak istendiğinin yani standartların belirlenmesi gerekir. Bundan sonra, gerçekleşen durumun (fiili durum) ölçümü, denetim faaliyetlerinin ikinci aşamasını oluşturur. Bu aşamada fiili durumun, ilk aşamada sağlanan standart ile karşılaştırma amacına yönelik olarak saptanması gelir. Standartlarla fiili durumun karşılaştırılması safhasında ise, ikisi arasında meydana gelen farklılık veya sapmalar üzerinde durularak bunların olası nedenlerini değerlendirmek vardır. Son olarak ise meydana gelen olumsuz durumlar için düzeltici önlemler almak; olumlu durumlar için de daha iyi seviyelere varmak için gelecekle ilgili farklı stratejik hedefler belirlemek gerekir.²¹

Kontrol faaliyetlerinin iyi bir şekilde planlanması ve ortaya konulması gereklidir. İyi bir kontrol mekanizması aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır;²²

- Denetim, amaçlara ve planlara göre yapılmalıdır,
- Yapılacak faaliyetin ihtiyaçlarına uygun olmalıdır,
- Esnek olmalıdır,
- Organizasyona uygun olmalıdır,
- Objektif olmalıdır,

¹⁸ Tamer Bolat, Oya Aytemiz Seymen, Oya İnci Bolat, Barış Erdem, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.155.

¹⁹ Nuri Tortop, Eyüp Günay İsbir, Yönetim Bilimi, Bilim Yayınları, Ankara, 1982, s.167.

²⁰ İsmet Mucuk, Modern İşletmecilik, Der Yayınları, İstanbul, 1989,s.160.

²¹ İsmet Mucuk, Modern İşletmecilik, Der Yayınları, İstanbul, 1989,s.160-161.

²² Soner Taslak, Mehmet Kara, İşletme Bilimine Giriş (Modern İşletmecilik), Murathan Yayınevi, 2010, s.129.

- Denetim sistemi için bir kayıt düzeni ve bilgi akışı sistemi sağlanmalıdır,
- Denetim, düzeltici önlemleri muhakkak almalıdır,
- Geniş kapsamlı olmalıdır,
- Anlaşılabilir olmalıdır,
- Ekonomik olmalıdır,
- Denetim zamanında yapılmalıdır.

Denetimden beklenen yararların sağlanabilmesi büyük ölçüde; bu yönetim fonksiyonunun sürekli, zamanında, yerinde, amacına uygun olarak ve mantıklı sınırlar çerçevesinde yerine getirilmesiyle ilişkilidir. Aksi takdirde denetim arzu edilmeyen birtakım sakıncalara veya sorunlara neden olabilir. Etkin olmayan bir kontrolün yol açabileceği sorunlar şu şekilde sıralanabilir;²³

- Maddi ve beşeri kaynakların yanı sıra zaman unsurunun israfı,
- Üretimde belirsizliklere yol açma,
- Yüksek bakım maliyeti,
- Verileri değiştirmenin çalışanlarda neden olduğu güvensizlik.

Bunların yanı sıra iyi bir kontrol mekanizması için gerekli olan tüm özellikler de yerine getirilmediği takdirde denetimden kaynaklanan sorunlar olarak ele alınabilir. Çünkü yerine getirilmeyen bir hedef ya da gerçekleşmeyen bir beklenti aynı zamanda sorun da olabilmektedir.

SONUÇ

Buraya kadar yapılan açıklamalar açıkça göstermektedir ki yönetim ve organizasyon işlevi bir örgütte adeta bir "temel" görevi görmektedir. Nasıl ki bir binanın sağlam ve dayanıklı olması-örneğin deprem gibi doğal afetlerden kolayca etkilenmemesi- o binanın temeline bağlıdır. Bir işletmenin de sağlam bir örgüt olması o işletmenin yönetim ve organizasyon işlevinin kurumsal bir biçimde düzenlenmesine bağlıdır. Bina metaforuyla devam edilecek olunursa; elbette bir binanın yağmurdan korunması için bir çatıya, sağlam örülmüş bir duvara, iyi çekilmiş bir su ve elektrik tesisatına ve kapı-pencere gibi daha birçok şeye mutlaka ihtiyaç vardır. Bu anlamda yapılan açıklamalardan bir işletmede muhasebe-finans, üretim ve pazarlama gibi fonksiyonların önemlerinin az olduğu ve bunların değerlerinin hafifletildiği gibi bir sonuç asla çıkarılmamalıdır. Tam aksine burada vurgulanmak istenen etkin ve verimli bir yönetim ve organizasyon yapısı oluşturulursa eğer bu işletmenin diğer fonksiyonlarında da başarılı olmayı beraberinde getirecektir. Tüm bunların yerine getirilmesi ve işletmelerin günümüz rekabet dünyasında hayatlarını idame ettirebilmeleri için öncelikle orta düzey ve özellikle de üst düzey yöneticilerin yönetim ve organizasyon alanında ortaya çıkması muhtemel olan sorunların farkında olmaları ve bu sorunların nasıl üstesinden gelineceği ile ilgili bilgi ve birikim sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü böylesi sorunların aşılması için öncelikle bu sorunların net bir şekil-

²³ M. Şerif Şimşek, Adnan Çelik, Yönetim ve Organizasyon, Eğitim Akademi Yayınları, Konya, 2009, s.88.

de tanımlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akatay, A. (2003). Örgütlerde Zaman Yönetimi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 287-300.
- Akdemir, A. (2012). *İşletmeciliğin Temel Bilgileri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Altok, T. (2009). *Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörlere İlişkin Hizmet Ve İmalat İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta)
- Arıkanlı, A. ve Ulubaş, B. (2004). *Yönetim Yönetim Fonksiyonları ve Yönetici Davranışları*. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.
- Arslan, M. (2014). *Yönetim ve Organizasyon Ders Notları*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- Bolat, T., Aytemiz Seymen, O., İnci Bolat, O. ve Erdem, B. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Budak, G. ve Budak, G. (2010). *İşletme Yönetimi*, İzmir: Barış Yayınları.
- Bursalıoğlu, Z. (2017).Eğitim örgütüne Sistem Yaklaşımı. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/487/5707.pdf>.
- Eren, E. (2009). *Yönetim ve Organizasyon, (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: BetaYayıncılık.
- Eren, E. (2011). *Yönetim ve Organizasyon, (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Yayıncılık,
- Kağnıcıoğlu, H. (2013). *İşletme Fonksiyonları*. Eskişehir: Anadolu ÜniversitesiYayınları.
- Karakaya, A. ve Alper Ay, F. (2007). Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörler: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1) 55-67.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Mirze, S. K. (2011). *İşletme*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Mucuk, İ. (1989).*Modern İşletmecilik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öztürk, A. S. (2013). *İşletme Fonksiyonları*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Saruhan, Ş. C. (2013). *İşletme Fonksiyonları*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Soyak, A. (2002). *Küreselleşme, Teknoloji, Politikalar, Türkiye: Sınai Mülkiyet hakları ve Ar-ge destekleri açısından bir değerlendirme", Küreselleşme; İktisadi Yönelimler ve Sosyo-politik Karşıtlıklar*, İstanbul: Om Yayınevi.
- Suvacı, E. (2013). *İşletme Fonksiyonları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- Taslak, S. ve Kara, M. (2010). *İşletme Bilimine Giriş (Modern İşletmecilik)*. Trabzon: Murathan Ya-

yinevi.

- Tecim, V. (2004). Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 75-100.
- Tortop, N. ve İsbir, E. G. (1982). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Bilim Yayınları.
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ürper, Y. ve Besler, S. (2013). *İşletme Fonksiyonları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yalçınkaya, M. (2002). Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulanması. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 103-116.
- Yavan, Ö. (2012). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Ve Firma Performansı*. *Akademik Bakış Dergisi*, 32, s.1-21.
- Zafer, E, B. (2013). *Pazarlama Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Zengin, Y. ve Aykırı, M. (2012). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (Kobi) Finansal Sorunlar: Kars İlinde Bir Uygulama. *KAÜ-İİBF Dergisi* 3 (3).
- <http://www.uludagsozluk.com/k/sistem-yaklasimi/>, 24.11.2014.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Plan>. 29.10.2014, 14: 25.

ISSN: 2602-4950

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2017, s. 11-27

H. Yusuf GÜNGÖR

Adıyaman Üniversitesi, Kâhta MYO, ygungor@adiyaman.edu.tr

Edip DOĞAN

Adıyaman Üniversitesi, Kâhta MYO, edogan@adiyaman.edu.tr

TMS 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARDI VE UYGULAMASI

Özet

İletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği ve dış ticaret hacminin 15 trilyon olduğu günümüz ticari dünyasında ülkeler arasındaki dış ticaret yoğunluğu artmıştır. Ayrıca uluslararası yatırım kavramı da firmaların diğer ülkelerden sermaye akışı sağlanmasına olanak tanımıştır. Bu da fon sahiplerinin yatırım yapacakları ülke ve firma hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu da firmaların finansal raporlarını uluslararası standartlara uygun hale getirmeleri ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde vergi kanunları ile muhasebe ve raporlama standartları arasında bazı farklar bulunmaktadır. TMS 16 standardı özelinde bakıldığında zaman standartları aynı zamanda firmaların tablolarının gerçeğe en uygun şekilde sunulmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Yođunluđu, Uluslararası Yatırım, Sermaye Akışı, TMS 16.

(TAS 16 PROPERTY, PLANT AND EQUIPMENT AND A CASE STUDY)

Abstract

In today's commercial world, where communication and transportation means are developed and the foreign trade volume is 15 trillion, the intensity of foreign trade among the countries has increased. In addition, the concept of international investment allows firms to flow capital from other countries. This reveals the need for fund owners to have information about the country and firm they will invest in. This has led to the need for companies to align their financial reports with international standards. There are some differences between tax laws and accounting and reporting standards in our country. When the TMS 16 standard is considered in particular, the standards also ensure that the tables of the companies are presented in the most appropriate way.

Key words: Foreign Trade Density, International Investment, Capital Flow, TAS 16.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca uluslar ve ülkeler birbirileri ile ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler genel olarak malların takası olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde dış ticaret hacmi Aralık 2017 itibarıyla 15 trilyon dolar düzeyindedir. Dış ticaret hacmi ülkelerin ekonomik olarak birbirileri ile yoğun ekonomik ilişki içerisine girmeleri sonucunu doğurmuştur. Ayrıca fon sahipleri fonları başka ülkelerde değerlendirme yolunu da seçebilmektedirler. Bu da fon sahiplerinin ve diğer bireyler için hedef ülkedeki makro ekonomik göstergeler ve özel olarak ta yatırım yapacakları sektör ve firma ile ilgili bilgi sahibi olma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaçtan hareketle muhasebe faaliyetlerinin kayıt ve raporlamasında uluslararası bir standart oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu standartlar finansal tabloların gerçeğe ve firmanın finansal durumuna uygun şekilde sunulmaktadır. Varlık alışında finansman giderinin malın maliyetine dâhil edilmemesi farklı finansal teknikler kullanan firmaların finansal tablolarında bu durumun görülmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca mevcut yasalardan farklı olarak bir makinenin periyodik olarak yenilenmesi gereken ve makinenin maliyetinin önemli bir kısmını oluşturan parçaların ana makinenin amortismanından ayrı olarak değerlendirilmesi değişikliğini getirmiştir. Birçok ülkenin taraf olduğu bu standartlara yerel yasaların uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Çalışmada TMS 16 numaralı Maddi Duran Varlıklar Standardı'nın ülkemiz muhasebe sistemine ve Vergi kanunlarına göre getirdiği farklılıklar incelenmiştir.

2. MADDİ DURAN VARLIK KAVRAMI

2.1. Maddi Duran Varlığın Tanımı

Maddi Duran varlık işletmelerde bir dönemden daha uzun sürelerde işletme faaliyetleri-

ni gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere edinilen maddi değerlerdir. Tanıma göre bir varlığın maddi duran varlık sayılabilmesi için (Sevilengül, 2009, s. 426):

- Maddi bir yapıya sahip olması
- İşletmenin mal ve hizmet üretim çalışmalarında veya yönetim işlemlerinde kullanılmak üzere satın alınmış veya kiralanmış olmalıdır. Satışa konu edilmemelidir.
- Özel durumlar dışında 1 yıl olarak belirlenen bir etkinlik döneminden daha uzun süreli bir ömre sahip olması gerekir.
- Finansal kiralama yoluyla elde edilen varlıklar MDV kapsamına girer.

2.2. Maddi Duran Varlığın Sınıflandırılması

Maddi Duran Varlıklar taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak iki kısma ayrılabilir.

- Taşınmaz Maddi Duran Varlıklar:
 - Arazi ve arsalar,
 - Binalar,
 - Yeraltı ve yerüstü yapıları,
 - Bunların tamamlayıcı parçaları
 - Tapu kütüğünde ayrı olarak kaydedilebilen gayri maddi haklar.

Bunlar tamamı maddi duran varlık olmalarına rağmen tamamı TMS 16 kapsamında değerlendirilmezler. Gayri maddi haklar Maddi Olmayan Duran Varlık ile ilgili Standartta izlenirken madenler ile ilgili düzenlemeler başka bir Standart'ta düzenlenmiştir.

Taşınır Maddi Duran Varlıklar: işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi için işletmede en az bir yıl kullanılabilir, bozulmadan asli niteliklerini kaybetmeden taşınabilecek fiziki varlıklardır. Bunlara hareketli tesis makine ve cihazlar, taşıtlar ve demirbaşlar gösterilebilir.

Maddi Duran Varlık Hesapları

- Arazi ve Arsalar Hesabı
- Yer altı ve Yer üstü Düzenleri
- Binalar Hesabı
- Tesisler, Makineler ve Cihazlar hesabı
- Taşıtlar
- Demirbaşlar
- Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabı
- Birikmiş Amortismanlar Hesabı (-)

Erdoğan (2011) Hesap Planına aşağıdaki hesapları eklemiştir (Erdoğan, 2011):

- MDV yapılan yatırımlar

- MDV aktifleştirilen borçlanma maliyetleri
- MDV sayım farklılıkları (+/-)
- MDV değer düşüklüğü karşılığı (-)

3. TMS 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR

3.1. Amaç ve Kapsam

Bu Standart'ın amacı işletmenin Maddi Duran Varlıklarındaki yatırımlarını ve bu yatırımlardaki değişimin finansal tablo kullanıcılarına gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, defter değerinin belirlenmesi ve bunlar ile ilgili finansal tablolara yansıtılması gereken amortisman tutarları ve değer düşüklüğü zararlarıdır (TMSK, 2009, s. 377). Başka standart kapsamına girmeyen tüm maddi varlıklar bu standart hükümlerine tabidir.

Mal ve hizmet üretimi ve arzında kullanılmak, başkalarına kiraya verilmek veya idari amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere elde tutulan, birden fazla dönemde kullanımı öngörülen fiziki varlıklardır.

Satış için üretilen gayrimenkuller satışa hazır hale getirilinceye kadar bu standart kapsamında değerlendirilirler. Yine özel tükenmeye tabi varlıklar da bu standart kapsamına girerler (Örten, Kaval, & Karapınar, 2012, s. 207).

Tarımsal faaliyetler, petrol doğal gaz ve benzer nitelikteki yenilenebilir olmayan varlıkların geliştirilmesi ve korunması için kullanılan maddi duran varlıklar bu standart kapsamında değerlendirilirler.

Bu standart kapsamındaki bir varlığın muhasebeleştirilmesi başka bir standarda konu olmuş olabilir. Bu durumda muhasebe kaydı ilgili standarda, varlıkla ilgili diğer işlemler bu standarda göre yapılır.

“TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” Standardına uygun olarak yatırım amaçlı maliyet yöntemi kullanan bir işletme bu Standartta yer alan maliyet modelini uygulamak zorundadır (TMSK, 2009, s. 377). Tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar ve petrol doğalgaz ve benzer nitelikli yenilenebilir olmayan kaynaklar gibi madenler bu standart kapsamında değerlendirilmezler.

Yedek parça ve bakım malzemeleri genelde stoklarda izlenir ve kullanıldıklarında kar veya zarara yansıtılır. Fakat işletmenin bir dönemden fazla kullanabileceği önemli yedek parça ve bakım malzemeleri maddi duran varlık olarak değerlendirilir. Bir yedek parça ve bakım malzemesi bir maddi duran varlık ile ilgili bir işlemde kullanılıyorsa maddi duran varlık olarak dikkate alınır.

3.2. Standartta Yer Alan Tanımlar

Standartta yer alan tanımlar aşağıdaki gibidir (TMSK, 2009):

- Defter değeri: Bir varlığın birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirildikten sonra finansal tablolara yansıtıldığı tutarıdır.

- Maliyet: Bir varlığın elde edilmesinde veya inşaatında ödenen nakit veya nakit benzerlerini veya verilen diğer bedellerin gerçeğe uygun değerini veya belli durumlarda, (diğer UFRS'lerin özel hükümleri uyarınca) ilk muhasebeleştirme sırasında ilgili varlığa atfedilen bedeli ifade eder.
- Amortisman tabi tutar: Bir varlığın maliyetinden veya maliyet yerine geçen diğer tutarlardan kalıntı değer düşülmesiyle bulunan tutarı ifade eder.
- Amortisman: Bir varlığın amortisman tabi tutarının, yararlı ömür süresince sistematik olarak dağıtılmasını ifade eder.
- İşletmeye özgü değer: Bir işletmenin bir varlığın devamlı kullanımından ve yararlı ömrünün sonunda elden çıkarıldığında elde edilmesi beklenen veya bir yükümlülüğün karşılanmasında oluşması beklenen nakit akışlarının bugünkü değerini ifade eder.
- Gerçeğe uygun değer: Karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır.
- Değer düşüklüğü zararı: Bir varlığın defter değerinin geri kazanabilir tutarını aşan kısmını ifade eder.
- Maddi duran varlıklar:

(a) Mal veya hizmet üretimi veya arzında kullanılmak, başkalarına kiraya verilmek veya idari amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere elde tutulan; ve

(b) Bir dönemden daha fazla kullanımı öngörülen, fiziki kalemlerdir.

- Geri kazanılabilir tutar: Bir varlığın net satış fiyatı ve kullanım değerinden büyük olanıdır.
- Bir varlığın kalıntı değeri: Bir varlık tahmin edilen yararlı ömrünün sonundaki durum ve yaşına ulaştığında elden çıkarılması sonucu elde edilmesi beklenen tutardan, elden çıkarmanın tahmini maliyetleri düşülerek ulaşılan tahmini tutardır.
- Yararlı ömür:
 - (a) Bir varlığın işletme tarafından kullanılabilmesi beklenen süreyi veya
 - (b) İşletme tarafından ilgili varlıktan elde edilmesi beklenen üretim sayısı veya benzeri üretim birimini ifade eder.

3.3. İlk Defa Kayda Alma ve Değerleme

- Alış maliyetinin oluşturulmasında oldukça önemli farklar mevcuttur. Her şeyden önce VUK'nun 270 nci maddesine göre alımla doğrudan ilgili giderlerin istenirse dönem giderlerine aktarılması artık ihtiyari olmayacaktır. Bundan sonra alımla birlikte zorunlu olarak noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon, emlak alım ve özel tüketim vergileri ve benzeri giderler maliyete verilecektir. Yani aktifleştirilecektir.

- Herhangi bir duran varlık alımı ile birlikte üstlenilen ve ileride işletmeden nakit çıkışına neden olacak durumlar söz konusu olursa, bunlar için karşılık ayrılarak duran varlığın maliyetine ilave edilecektir. Örneğin bir petrol arama istasyonunun bir kullanım sonucunda başka bir yere taşınıp kurulması sonucunda oluşan giderler de maddi duran varlığın satın alma maliyetine dâhil edilir.
- Kullanım sonucunda katlanılacak giderler de varlığın maliyetine dâhil edilir. Örneğin bir işletmenin tıbbi atıkları bertaraf etmek için kullandığı cihazın kullanım ömrü sonunda hava su ve toprakla temas etmeyecek şekilde gömülmesi gerekmektedir. Kullanım ömrü sonunda meydana gelecek maliyet de varlığın elde etme maliyetine eklenir.
- Eğer farklı amortisman oranlarına tabi varlıklar topluca satın alınıyor ise, bunların topluca kaydı yerine ayrıştırılarak kaydı gerekmektedir.
- Maddi varlıklar vade farklı olarak alınmışlarsa, ürün bedelini içinde gömülü olan finansman maliyeti ayrıştırılarak finansman gideri olarak muhasebeleştirilir. Finansman gideri elde etme maliyeti içerisinde değerlendirilmez. Fakat nitelikli ve özellikli mal olarak nitelenen ve yapımı 1 yıldan uzun süren varlıkların yapımı sırasında katlanılan finansman giderleri varlığın maliyetine dâhil edilirler. Fakat bu finansman giderinin maliyete verilmesi durumuna varlığın kullanıma başlandığı ay son verilir.
- Amortisman işletme tarafından varlığın kullanım ömrü tahmin edilerek varlığın kullanma durumuna göre hesaplanıp ayrılacaktır.
- Yedek parça ve bakım malzemeleri genelde stok olarak kayda alınır. Ve tükennmeleri durumunda gidere dönüştürülürler. İşletmede bir yıldan fazla kullanılacağı öngörülen yedek parça ve bakım malzemeleri maddi duran varlık olarak aktifleştirilir. Yine eğer yedek parça ve malzemeler bir maddi duran varlıkla ilişkili olarak kullanılıyorsa maddi duran varlık olarak muhasebeleştirilir. Bir biçerdöver makinesinin ön tarafına takılan biçme makası bu şekilde sayılabilir.
- TMS 36 varlıklarda değer düşüklüğü standardına göre eğer maddi duran varlıklar herhangi bir sebepten dolayı değerleri düşmüş ise değer düşüklüğü testi-ne tabi tutulurlar bunun sonucunda geri kazanılabilir değer ile taşınmış maliyet değerinden hangisi düşük ise bu değerle değerlendirilecektir.

Bir veya birden fazla maddi duran varlık kalemi, parasal olmayan varlık veya varlıklar; ya da parasal ve parasal olmayan varlıkların birleşimi karşılığında elde edilebilir. Maddi varlıkların değiştirilmesine ilişkin yapılan düzenlemelerde (Ataman Akgül & Akay, 2004);

- Bir maddi varlık başka bir varlık ile tamamen veya kısmen takas edildiğinde, elde edilen varlığın maliyetinin, vazgeçilen varlığın gerçeğe uygun değeri ile verilen nakit ve nakde eşdeğer varlıklar üzerinden değerlendirileceği,
- Bir maddi varlığa ait bir parçanın yenilenmesi ya da ikamesi için katlanılan maliyetlerin ayrı bir varlık elde ediliyormuş gibi dikkate alınacağı ve değiştirilen varlığın net defter

değeri ile finansal tablolardan çıkarılacağı açıklanmıştır.

- Takas yolu ile edinilen bir maddi duran varlık kalemi, gerçeğe uygun değeri üzerinden aktifleştirilir. Ancak; Takas işlerinin ticari içerikten yoksun olması ve elde edilen varlığın veya elden çıkarılan varlığın gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir şekilde ölçülememesi durumunda maliyet, elden çıkarılan varlığın defter değeri ile ölçülür (TMSK, 2009).

3.4. Mali Tablolara İlk Alınmadan Sonraki Dönemlerde Değerleme

TMS 16 numaralı Standarda göre, ilk edinimde maliyet bedeli ölçüsü ile kayda alınan maddi duran varlıklar, edinim sonrasında düzenli aralıklarla tekrar değerlemeye tabi tutularak, finansal tablolarda gerçeğe uygun değerle yer almaları sağlanmalıdır. Bu amaçla, “maliyet” ve “yeniden değerlendirme” olmak üzere iki farklı değerlendirme modeli önerilmiştir. Uygulayıcılar bu iki modelden birini seçmek zorundadırlar. Maddi duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmesinden sonra ortaya çıkacak değer düşüklüğü ve değer artışı durumlarında, muhasebe politikası olarak maliyet modeli ve yeniden değerlendirme modellerinden biri seçilerek muhasebeleştirme yapılması gerekir (Gökçen, Ataman Akgül, & Çakıcı, 2006).

3.5. Maliyet Yöntemi

Temel yaklaşım olarak bilinen bu model uyarınca, bir maddi duran varlık kalemi aktifleştirildikten sonra, finansal tablolarda kayıtlı değerinden birikmiş amortisman ve (varsa) birikmiş değer düşüklüğü zararı indirildikten sonra kalan değeri ile gösterilmelidir. Bu modelde değer artışları dikkate alınmamaktadır. Ancak, bir maddi duran varlıkta değer düşüklüğü gerçekleştikten sonra bir değer artışı meydana geliyorsa, TMS 36, paragraf 117 uyarınca ilgili maddi duran varlığın değeri, ilk kayıtlı değerine ulaşıncaya kadar değer artışları kayda alınabilecek (değer düşüklüğü zararının iptal edilmesi şeklinde) fakat ilk kayıtlı değeri geçemeyecektir (Kaya & Dinç, 2007, s. 346).

Maliyet modeli temelde cari uygulamaya benzemektedir. Standarttaki en belirgin fark, maddi duran varlıklar değer düşüklüğü için karşılık hesaplanmasını ve kayda alınmasını gerektirmesidir. Kayda alınan karşılık giderlerinin maddi duran varlığın değerinde sonraki dönemlerde artış söz konusu olduğunda veya ilgili maddi duran varlık işletmeden çıkarıldığında gelir kaydedilmesi gerekmektedir (Örten & Bayırlı, 2007, s. 37).

Maddi duran varlıklardaki değer düşüklükleri için karşılık ayrılması gerekmektedir. Kayda alınan karşılık giderleri maddi duran varlığın değerinde sonraki dönemlerde artış söz konusu olduğunda veya ilgili maddi duran varlık işletmeden çıkarıldığında, karşılık tutarının gelir kaydedilmesi gerekmektedir (Örten & Bayırlı, 2007, s. 37).

3.6. Yeniden Değerleme Yöntemi

Gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak ölçülebilen bir maddi duran varlık kalemi, varlık olarak muhasebeleştirildikten sonra, yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilir. Yeniden değerlendirilmiş tutar, yeniden değerlendirme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden, müteakip birikmiş amortisman ve müteakip birikmiş değer düşüklüğü zararlarının indirilmesi suretiyle bulunan değerdir. Yeniden değerlemeler, raporlama dönemi sonu (bilanço) tarihi itibarıyla gerçeğe uygun değer kullanılarak bulunacak tutarın defter değerinden önemli ölçüde farklı olmasına

neden olmayacak şekilde düzenli olarak yapılmalıdır (TMSK, 2009, s. 384).

Yeniden değerlemeler, bilanço tarihi itibarıyla, gerçeğe uygun değer (makul değer) kullanılarak bulunacak tutarın kayıtlı değerden önemli ölçüde farklı olmasına neden olmayacak şekilde düzenli aralıklarla yapılmalıdır (Gücenme & Arsoy Poroy, 2005).

Yeniden değerlendirme, herhangi bir varlık grubu için bilanço gününde mevcut defter değerlerine göre amortisman ayrıldıktan sonra yapılır. Ancak izleyen yıllarda amortisman gideri yeni değeri üzeri üzerinden hesaplanır. Yeniden değerlemenin yapılması sırasında özellikle arazi ve arsaların piyasa değerlerinin bulunmasında standart mesleki yeterliliğe sahip değerlendirme uzmanları tarafından değerlendirme yapılmasını öngörmektedir (TMSK, 2009). SPK bu konuda yetki verdiği Gayrimenkul Değerleme Şirketleri'nin hizmetlerinden yararlanılmasını öngörmektedir². Gayrimenkullerin dışındaki, makine, tesis, cihazlar gibi varlıkların piyasa değerleri, şirkette özgü yapısı nedeniyle kolayca elde edilemeyebilir. Böyle durumlarda eğer bu makine veya tesis yeniden yaptırılmış olsa kaçta çıkardı ve eskime oranı dikkate alındığında defter değeri ne olurdu gibi bir yaklaşımla (itfa edilmiş yenileme maliyeti) veya işletme için haiz olduğu değer (kullanım değeri, getiri değeri) bulunmaya çalışılır³. Eğer varlık grubunun gerçeğe uygun değeri bu yöntemlerden herhangi birisi ile ölçülemiyor ise, yeniden değerlendirme modeli bu varlık grubunda kullanılamaz (TMSK, 2009).

3.7. Amortisman

Amortisman kavramı dilimize Fransızca'dan girmiş bir kelime olmakla beraber, birçok dilde olduğu gibi dilimizde de tek kelimelik bir karşılığı yoktur. Amortisman kavramı yıpranma payı, aşınma payı, tükenme karşılığı olarak ifade edilmesine rağmen, bunlardan hiçbirini amortisman kavramını tüm yönleriyle karşılayamamaktadır (Gündüz & Perçin, 1997, s. 3).

Amortisman; işletmelerde bir yıldan fazla kullanılan maddi duran varlıklardaki aşınma, yıpranma ve teknolojik eskime sonucunda meydana gelen değer düşüşleri ve bu değer düşüşlerinin gider haline dönüştürülmesidir (Ataman, 2005, s. 227).

Amortisman: 213 sayılı VUK'un 313. Maddesinde "İşletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranmaya, aşınmaya veya kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkullerle 269 uncu madde gereğince gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmlerinin birinci kısımdaki esaslara göre tespit edilen değerinin, bu Kanun hükümlerine göre yok edilmesi amortisman mevzuunu teşkil eder." şeklinde tanımlanmıştır (VUK, 1961).

3.8. Amortisman Tabi Değer

Amortisman tabi değer varlığın elde edilmesinde katlanılan maliyetleri ve varlığın kullanıma hazır hale getirilmesi için katlanılan maliyetleri kapsamaktadır.

Standarda göre amortisman tabi değer hesaplanırken varlığın hurda değerinin maliyetten düşürülmesi esastır. Ancak kalıntı değer olmaması veya önemsiz olması bu değer dikkate alınması zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Kalıntı değeri varlığın kullanım ömrü sonucunda elden çıkarılınca elde edilecek tutardan, elden çıkarma maliyetinin çıkarılması suretiyle hesaplanır (Örten, Kaval, & Karapınar, 2012).

VUK' da artık değer ihmal edilmiştir. Artık değerın öznel bir yaklaşımla belirlenebilir olması beraberinde bazı sorunları da getireceğinden Vergi Usul Kanunu'nda ihmal edilmiştir.

Amortisman Yöntemleri

İşletme tarafından amortismana tabi duran varlık olarak aktifleştirilen varlıkların maliyetlerinin faydalı ömürleri dikkate alınarak faaliyet dönemlerine dağıtılması gerekmektedir.

Eşit Tutarlar Yöntemi

Bu yönteme göre amortisman varlığın yararlı ömrüne bakılarak her seneye eşit olarak dağıtılır.

Bu şekilde hesaplanabilir:

$$\text{Yıllık Amortisman Miktarı} = \frac{\text{Varlığın maliyet değeri} - \text{varlığın artık değeri}}{\text{Varlığın tahmini kullanım süresi}}$$

Amortisman oranı ise *1/varlığın kullanım ömrü* şeklinde hesaplanır.

Bu yöntemde varlığın faydalı ömrü temel alındığı için varlığın kullanım amacı nitel ve nicel olarak önemsenmez.

Bu yönteme 30.12.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5024 ile ilgili değişikliklerle; "Amortismanlar ve itfa payları, düzeltilmiş değerler üzerinden hesaplanır" ifadesi eklenerek son verilmiştir. Yine de uygulamada en çok kullanılan yöntemdir.

3.9. Hızlandırılmış Amortisman Yöntemi

Bu yöntemin temelinde varlığın ilk yıllarında daha yüksek sonraki yıllarda daha düşük miktarda amortisman ayırmak yatmaktadır. Yöntemin iki farklı uygulaması bulunmaktadır:

- Azalan bakiyeler yöntemi
- Fevkalade amortisman yöntemi

Azalan bakiyeler yöntemi: bu yöntemde her faaliyet döneminde varlık için daha önceki dönem veya dönemlerde ayrılan amortisman miktarının düşürülmesi sonucu kalan tutara uygulanır. Böylece varlığın kullanıma başlandığı ilk faaliyet döneminde yüksek sonraki dönemlerde daha düşük miktarda amortisman ayrılmış olmaktadır.

Fevkalade amortisman yöntemi: bu yöntem duran varlıklara normal zamanlarda uygulanmaz. Ancak, tabi afetler, teknolojik gelişmeler veya aşırı çalışma neticesi değerinde büyük kayıplar olan duran varlıklara normalin üzerinde amortisman payı ayrılabilmesi için uygulanır (Webmuhasebe, 2012).

3.10. Üretim Miktarını Baz Alan Yöntem

Bu amortisman ayırma yöntemi, yapacağı üretim miktarı ya da göreceği hizmet önceden bilinen duran varlıklar için amortisman ayırımında yararlanılabilir nitelik taşımaktadır. Bu yönteme "değişken amortisman yöntemi" de denilmektedir. Bu adlandırmaya, değer kaybının farklılaşmasına göre, her hesap döneminde ayrılan amortisman tutarının değişmesi neden olmaktadır

$$\text{Amortisman Payı} = \frac{\text{Varlığın maliyet değeri} - \text{varlığın tahmini artık değeri}}{\text{Varlığın tahmini kullanım süresince planlanan çıktı miktarı}}$$

Dönemin Amortisman Miktarı = Amortisman Payları X Dönem Üretim Miktarı

3.11. Maddi varlıkların Takibi

Standartta gerek satın alma gerekse amortisman ayırma ve değerlendirme dönemlerinde VUK'a göre oldukça önemli farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar mali tablolar üzerinde düzeltilmelidir. Bu bağlamda işletmeler VUK'a uygun Amortisman Defteri'nin yanında bir de TFRS'ye uygun Amortisman Defteri tutmaları ve varlıklarını bilgisayar programlarında izlemeleri tavsiye edilir. Yani hem VUK'a hem de TFRS'ye uygun amortisman tabloları tutmaları en uygun yöntem olacaktır. Ve bu iki tablodan elde edilen bakiyelere göre mali tablolar üzerinde düzeltme yapmaları ve bu arada geçici farklılıkların neden olduğu ertelenmiş vergi varlığı veya ertelenmiş vergi yükümlülüğünü hesaplamaları daha kolay olacaktır (Örten, Kaval, & Karapınar, 2012, s. 215).

3.12. Maddi Duran Varlıklarda Değer Düşüklüğü ve Elden Çıkarılma

Her raporlama döneminde, işletme maddi duran varlıkların değer düşüklüğüne maruz kalıp kalmadıklarını belirlemeli ve eğer değer düşüklüğü söz konusu ise bunu nasıl hesaplayacağı konusunda, Varlıklarda Değer Düşüklüğü konusunu içeren TMS 36'ya başvurmalıdır. Bu standart işletmenin varlıklarının defter değerinin ne zaman ve nasıl gözden geçirileceğini, varlıkların geri kazanılabilir tutarının nasıl belirleneceğini ve değer düşüklüğü zararının ne zaman muhasebeleştirileceğini veya iptal edileceğini açıklamaktadır. (Demir & Bahadır, 2011, s. 356).

Maddi varlıklar elden çıkarıldığı, kullanımdan kaldırıldığı ve hiçbir ekonomik fayda sağlamadığı zaman aktiften çıkarılmalıdır. Duran varlığın satılması halinde elde edilen satış bedeli varlığın net değeri karşısındaki duruma göre kar veya zarar ortaya çıkar bu farklar diğer gelirler ve diğer giderler hesaplarına aktarılır. İşletme faaliyetlerinden doğmadıkları için bunlar satış hâsılatı olarak kaydedilemezler (Sevilengül, 2009, s. 439).

Elden çıkarılan maddi varlık belirli bir vade farkı ile satışa konu edilirse satış bedeli olarak sadece vade farkından ayrılmış peşin değeri esas alınır. Vade farkı ise faiz geliri olarak dikkate alınır. Bu vade farkı önce aktif bir hesaba ertelenmiş gelirle hesabına alacak kaydedilir. Tahsilat sonucunda itfa edilerek faiz gelirleri içine alınır (Örten, Kaval, & Karapınar, 2012, s. 216).

Satışa konu olan maddi duran varlık daha önce yeniden değerlemeye tabi tutulmuş ve dolayısıyla bilançonun öz kaynaklar kısmında Yeniden Değerleme Değer Artış Fonu'nda tutar var ise bu tutar kar veya zarara aktarılmadan doğrudan yine aynı grupta geçmiş yıllar kar veya zararına aktarılabilir (Örten, Kaval, & Karapınar, 2012, s. 216).

3.13. Açıklanması Gereken Hususlar

Maddi duran varlıklarla ilgili olarak dipnot bölümünün “Uygulanan Değerleme İlkele-ri/Muhasebe Politikaları” bölümünde şu bilgilere yer verilir.

- Maddi varlığın değerlendirilmesinde kullanılan yöntem
- Kullanılan amortisman yöntemi
- Varlıkların muhtemel kullanım ömürleri ve amortisman oranları
- Bakım ve onarım için nasıl bir politika uygulandığı

Maddi Duran Varlıklar ile ilgili bilanço rakamının referans numarasında ise şunlara yer verilir:

- Maddi varlıklarda dönem içerisinde meydana gelen değişimler:
 - Yeni girişler
 - Elden çıkarmalar
 - İşletme birleşmeleri sonucunda giren varlıklar
 - Yeniden değerlendirme sonucunda değer artışları ve azalışları
 - Değer azaltmaları sonucunda Yeniden Değerleme Fonu’ndan iptaller ve Gelir Tablosu’na verilen tutarlar
- Dönemin amortisman giderleri ve bilançoda ayrıca gösterilmemiş ise birikmiş amortismanlar
- Yurtdışı veya dövizle raporlama yapan işletmelerin konsolide mali tablolara alınmasında doğan kur farkları
- Varlıklar üzerindeki ipotek ve diğer kısıtlamalar olup olmadığı
- Maddi varlık alımı için girilmiş taahhütlerin olup olmadığı
- Yeniden değerlendirme yapılmış ise bunun esasları
- Varlıklarda değer azalışları ve Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler Ve Hata- lar standardına göre uygulama yapılmış ise bunun esasları
- Geçici olarak kullanılmayan, hurdaya ayrılan, elden çıkarılacak varlıkların de- ğeri
- Tamamen amorti edilmiş olmasına rağmen kullanılmaya devam eden varlıklar
- Elde etme maliyeti kullanılıyor ve fakat varlıkların değeri elde etme maliyetin- den önemli ölçülerde sapsmiş ise bunların piyasa veya yeniden elde etme değer- leri.

4. UYGULAMA

Can işletmesi Doğu Otomotiv AŞ’den 29.900 TL (KDV Dâhil %23) Bir adet otomobili yarısı peşin yarısı ise 1 ay sonra ödenmek üzere satın almıştır. İşletme ayrıca tanesi 250 TL’den (KDV dâhil %23) bu araçta kullanılmak üzere çelik jant almış ve devir teslim için notere 1100 TL

nakden ödenmiştir.

TAŞITLAR HESABI İNDİRİLE- CEK KDV HS.	24893 7107	
KASA HESABI DİĞ. TİC. BORÇ. HS.		17050 14950
Satın alınan taşıt		

1. Can İşletmesi tarafından bir İş Merkezinde bir 100 m² bir ofis toplam 2,5 milyon TL'ye nakit olarak alınmıştır. Tüm bina 2 bin m² alana kuruludur. Arsadan işletmenin payına % 5 oranında hisse düşmektedir. Yapılan araştırmada söz konusu yerde arsa fiyatlarının m² başına 10 bin TL olduğu saptanmıştır.

ARSA	1000000	
BİNA	1500000	
KASA		2500000

2. İşletme özel bir kimyasal madde üretimi amacıyla faaliyette olan bir tesisinde 10 milyon TL'ye bir cihaz almıştır. Cihazın çalışması için uygun ortam sağlanması için 135 bin TL, nakliyesi için 10 bin TL, satıcı firma tarafından verilen teknik danışmanlık ve kurulum hizmetleri için 5 bin TL, ve cihazı kullanacak personelin eğitimi için 10 bin TL maliyete katlanmıştır. Cihazın 10 yıl çalışacağı varsayılmış ve yasal mevzuat gereği cihazın özel yöntemlerle bertaraf edilmesi gerekmektedir. Bertaraf işleminin bu günkü maliyeti 1 milyon TL'dir. 10 yıl sonra ödenecek bu tutarın bu günkü değeri 750 bin TL olarak hesaplanmıştır. (KDV ihmal edilmiştir.)

MADDİ DURAN VARLIK	10.900.000	
GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	10.000	
KASA		10.160.000
MAL. GİD. KARŞILIĞI		750.000

3. Can İşletmesi 2 yıllık kredi ile 75 bin TL'ye bir taşıt almıştır. Alınan taşıtın bu günkü değeri 50 bin TL'dir.

TAŞITLAR	HS.	50000	
ERTELENMİŞ FAİZ GİDERİ		25000	
BANKA KREDİLERİ HS.			75000

4. Can İşletmesi 1.11.2015 tarihinde 6 milyon TL'ye faydalı ömrü 10 yıl olan bir makine grubu satın alınmıştır. Bu makine içindeki parçalardan biri 2 yılda bir değişmektedir. Bu parçanın değiştirilmesinin tahmini maliyeti ise 400 bin TL'dir. 1.11.2017 tarihinde söz konusu parça değiştirilmiş, ancak değiştirme işlemi için 380 bin TL harcanmıştır. İşletme ürettiği tüm mamulü satmıştır. Buna göre 31.12.2015, 31.12.2016 ve 1.11.2017 tarihinde yapılması gereken işlemler şu şekilde olmalıdır.

a) Varlığın Aktife Alınması

01.11.2015		
MAKİNE TESİS VE CİHAZLAR	6000000	
Ana Makine 5600.000		
Değişir Parça 400.000		
VERİLEN ÇEKLER VE ÖDEME EM.		6000000

b) 2015 Yılına Ait Amortismanın Ayrılması

31.12.2015		
GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	126666,7	
BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		126666,7
Ana Makine 93.333,33		
Değişir Parça 33.333,33		

c) VUK ve TMS Uygulama Farklılığından Doğan Farkın İşlenmesi

31.12.2015		
ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	2533,33	
VERGİ GELİR/GİDERLERİ		2533,33

d) Yukarıdaki muhasebeleştirme şekli yasal kayıtların TFRS'ye uygun tutuluyor olma varsayımına dayanmaktadır. Eğer yasal kayıtlar vergi yasalarına uyumlu tutuluyor ise kayıtlardan çıkan rakamlar üzerinde ilave indirimler şeklinde düzeltmeler ile aynı sonuca ulaşılması gerekir. Bu durumda düzeltmeler aşağıdaki gibi olacaktır.

31.12.2015				
HESAPLAR	MİZAN	BORÇ	ALACAK	TFRS MALİ TABLOLARI
Stoklar		12666,66 - ¹		12666,66
Mak. Tes. Chz.	6000000 -			6000000 -
B. Amortisman	600000 -		12666,66 - ¹	612666,66 -
Ertelenmiş Vergi Varl.		2533,33 ²		2533,33
Vergi Gelir/Gideri			2533,33 ²	2533,33

¹ Birikmiş Amortismanların düzeltilmesi

² Ertelenmiş vergi varlığı etkisinin düzeltilmesi

e) İkinci yılda yine amortisman giderlerinde farklılıklar meydana gelecektir. Bu farktan dolayı üretim maliyetlerinde yükselmeye sebep olacaktır.

31.12.2016

HESAPLAR	MİZAN	UFRS Taşınan	BORÇ	ALACAK	TFRS MALİ TABLOLARI
Stoklar / SMM			160000 ¹		160000
Mak. Tes. Chz.	6000000				6000000
B. Amortisman	1200000	12666,66		160000 ¹	1372666,66
Geçmiş Yıl. Kar.		2533,33			2533,33
Ert. Vergi Varl.		2533,33	32000 ²		34533,33
Vergi Gelir/Gid.				32000 ²	32000

¹ 2016 yılının fazla ayrılması gereken 160000 TL tutarındaki amortisman giderinin üretim maliyetleri ilişkilendirilmesi

² 2016 yılında fazla ayrılan amortisman giderinin vergi etkisinin muhasebeleştirilmesi

f) Üçüncü yılda makinenin parçası 380000 TL'ye değiştirilmiş. Diğer parça elden çıkarılmıştır.

31.12.2017

HESAPLAR	MİZAN	UFRS Taşınan	BORÇ	ALACAK	TFRS MALİ TABLOLARI
Stoklar / SMM				31666,68 ¹	(31666,68)
Mak. Tes. Chz.	6380000			400000 ³	6780000
B. Amortisman	1990000	172666,7	31666,68 ¹ 400000 ³		1730999,98
Dağıtılmamış Kar		34533,33			34533,332
Ert. Vergi Varl.		34533,33		6333,33 ²	40866,662
Vergi Gelir/Gid.			6333,33 ²		6333,33

¹ Daha az ayrılacak amortismanın düzeltilmesi

² Daha az ayrılan amortismanın vergi etkisinin düzeltilmesi

³ Eski makinenin defter değerinin hesaplardan çıkarılması

5. Can İşletmesinin 31.12.2017 tarihindeki net defter değeri 90 bin TL olan taşıtlarının maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 82.500 TL'dir (Civan, Kara, Körpi, & Karaca, 2012).

Değer düşüklüğü= defter değeri-satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer

=90.000-82.500

=7.500

31.12.2017

Karşılık Giderleri Hs. (-)	7500	
MDV Değer Düş. Krş. Hs. (-)		7500

6. Can İşletmesi defter değeri 600 bin TL, birikmiş amortismanı 120 bin TL, değer düşüklüğü karşılığı 80 bin TL olan binaları;

A) 500 bin TL + %18 KDV'ye satmış ve bedelini banka yoluyla tahsil etmiştir.

Banka Hs.	590000	
Birikmiş Amortismanlar (-) Hs.	120000	
MDV Değer Dışk. Krş. (-) Hs.	80000	
Binalar		600000
Hesaplanan KDV		90000
Duran Varlık Satış Karları		100000

B) 300 bin TL + %18 KDV'ye satmış ve bedelini banka yoluyla tahsil etmiştir.

Banka Hs.	354000	
Birikmiş Amortismanlar (-) Hs.	120000	
MDV Değer Dışk. Krş. (-) Hs.	80000	
Duran Varlık Satış Zararları	100000	
Binalar		600000
Hesaplanan KDV		54000

5. SONUÇ

Dış ticaret firmaları ve uluslararası sermaye yatırımı sağlamak isteyen firmalar muhasebe kayıt ve raporlamasını uluslararası yatırımcının anlayacağı şekilde düzenlemek durumundadır. TMS 16 standardının yerel vergi yasalarına göre farkları ilk kayıtlarda oluşan farklılıklar ve maddi duran varlık işlemlerinde oluşan farklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kayıttaki farklılıklar amortisman ayrılmasında makinenin periyodik olarak değişen parçalarının ana makinenin amortismanına dahil edilmemesi olarak ortaya çıkmıştır. Varlığın hurda değerinin duran varlığın maliyetinden düşülmesi, finansman giderinin satın alınan varlığın maliyetine eklenmemesi, ayrıca maddi duran varlıklara yeniden değerlendirme yapılması ve varlığın değerinin güncellenmesi durumu da ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak firmanın finansal tablolarının uluslararası standartlara uygun olması amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

Ataman Akgül, B., ve Akay, H. (2004). *Uluslararası Muhasebe Standartları Ve Türkiye'de Uygulama Etkinliği'ne İlişkin Bir Araştırma*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Ataman, Ü. (2005). *Genel Muhasebe Cilt I*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Civan, M., Kara, E., Körpi, M., ve Karaca, C. (2012). *KOBİ TFRS*. Gaziantep: YCM Yayın.
- Demir, V., ve Bahadır, O. (2011). *Kobilerde Finansal Raporlama*. Ankara: MU-DEN AŞ.
- Erdoğan, M. (2011). *Kobi İçin TFRS'ye Geçiş Rehberi*. İstanbul: MUMEYEK Yayını.
- Gökçen, G., Ataman Akgül, B., ve Çakıcı, C. (2006). *Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamaları (Uluslararası Muhasebe Standartları ile Uyumlu)*. İstanbul: Beta Basım.
- Gücenme, Ü., ve Arsoy Poroy, A. (2005). Muhasebe Standartlarına Göre Maddi Duran Varlıklarda Değer Artış ve Azalışlarının Tespiti ve Kaydı. *Analiz Dergisi*, 1-12.
- Gündüz, M., ve Perçin, N. (1997). *Amortismanlar ve Yeniden Değerleme*. Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Güvemli, O. (1998). *Amortismanlar ve Yeniden Değerleme Uygulamaları*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Kaya, U., ve Dinç, E. (2007). Türkiye Muhasebe Standartlarına göre Maddi Duran Varlıkların Değerlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *ÇÜ SBE*, 16(2), 343-364.
- Örten, R., ve Bayırlı, R. (2007). TMS 16'ya Göre, Maddi Duran Varlıkların Dönem Sonunda Değerlemesi ve Muhasebe Uygulaması. *MUFAD JOURNAL*, 34-50.
- Örten, R., Kaval, H., ve Karapınar, A. (2012). *TMS/TFRS Uygulama ve Yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevilengül, O. (2009). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TMSK. (2009). *IFRS/IAS ile uyumlu TMS*. Ankara: TMSK.
- VUK. (1961, 04 01). *Mevzuat Sitesi*. 11 16, 2012 tarihinde Mevzuat Web Sitesi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> adresinden alındı
- Webmuhasebe. (2012). *Amortisman Paylarının Hesaplanması*. Webmuhasebe: <http://www.webmuhasebe.com/Konular/amortisyonem.htm> adresinden alınmıştır

ISSN: 2602-4950

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2017, s. 28-46

Fırat ŞAHİN

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, firatsahin92@outlook.com

SÖZCÜK ANLAMINA İLİŞKİN BİR BİLİŞSEL ANLAMBİLİM ANALİZİ: TÜRKÇEDE “ÜZERİNDE, ÜZERİNE, ÜZERİNDEN” İLGEÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜNÜMLER

Özet

Sözcükte çok anlamlılık olgusunun açıklanabilmesi, bilişsel anlambilimciler arasında önemli süredir canlılığını koruyan olan sorunlar arasındadır. Sözcükler çoğu zaman birden çok anlam içeren birimlerdir. Sözcüğün anlamları ve içyapılarını kuramsal olarak inceleyen Bilişsel Sözcük Anlambilim alanı, öncülerinden kabul edilen George Lakoff'un öne sürdüğü idealleştirilmiş bilişsel model (İBM) sistematığı üzerine kurulmuştur. Lakoff (1987), sözcüklerin temsil ettiği daha karmaşık bu üst anlam kategorilerini yayılımsal kategoriler olarak adlandırır. Söz konusu gruplama yöntemiyle ilk kez merkezi bir prototip kavramının varlığından ve bu kavramdan budaklanan türev anlamların oluşum yollarından söz edilmiştir. Yayılımsal kategorilerde özellikle çok anlamlı sözcükler için varlığı kabul edilen merkezi anlamın çoğunlukla uzamsal niteliklere sahip bir ilk anlamdan dallandığı vurgulanmıştır. Bu çalışmada, Türkçede “üzerine, üzerinde, üzerinden” edatlarının Lakoff'un (Lakoff ve Brugman, 1988) merkezleme metoduyla yayılımsal kategorileri ve sözcükte anlamsal merkezlenme şemaları incelenmiştir. İlgili edatların soyut veya uzamsal (somut) görünümünü içeren imge şemaları listelenmiş, Langacker'ın (1987) Bilişsel Dilbilgisi sistematığı çerçevesinde üye özelliklerinin ayırt edici yönleriyle ortaya konması amaçlanmıştır. Edatlar için kuramsal tabanda Lakoff'un önerdiği İBM görünümü ve zemin-figür ilişkileri de çalışma içerisinde sunulmuştur. Türkçe içerisinde bu edat yapılarının ne gibi uzam ilişkileri temsil ettiği ve Türkçe anadil konuşurlarının zihinsel modellerinin betimlenebilmesi de çalışmanın diğer hedefleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Dilbilim, Bilişsel Anlambilim, Türkçe İlgeçler, Sözcük Anlambilim

(A COGNITIVE SEMANTIC ANALYSIS RELATED WORD MEANING: REFLECTIONS REGARDING POSTPOSITIONS “ÜZERİNDE, ÜZERİNE, ÜZERİNDEN” IN TURKISH)

Abstract

The phenomenon of clarifying the polysemy in word meaning has been an ongoing issue between cognitive linguists for so long. Words are the type of units that contains more than one meaning most of the time. The field cognitive semantics, which studies word meanings and their internal mind structures, is built on the system called Idealized Cognitive Models (ICM) which belongs to the pioneer of the field. Lakoff (1987) identifies these wider semantic networks which words represent as Radial Categories. With this grouping methodology, he suggests the existence of a central prototypical meaning and about the order how lateral meanings occur which derives from them. In this study, the radial categories of Turkish prepositions “üzerine, üzerinde, üzerinden” and their semantic central schemas are analyzed through the Lakoff’s central prototype approach (Lakoff & Brugman, 1988). The examples which involves the abstract and spatial references of related prepositions are also listed and the comparisons were applied to both Turkish and English languages. On the other hand, within the scope of Langacker’s (1987) cognitive grammar approach, it is also aimed to explain the mental backgrounds of these two languages. At the same time, the ICMs and the relationships of figure-ground concepts which Lakoff had been suggested are presented in the study. In addition to this, it is among the further goals of this study to describe that what type of spatial associations these prepositional structures represent.

Keywords: Cognitive Linguistics, Cognitive Semantics, Word Semantics

1. GİRİŞ

Anlambilim (semantik), temel olarak insanın dış dünyada keşfettiği anlamlar evrenini kendi diline nasıl kodladığını ve uyarladığını inceleyen alandır. Dilbilimde sözcükleri hem birimsel anlam düzeyinde, hem de diğer sözcükler ile girdikleri anlam ilişkileri açısından incelenen alan, semantiğin alt bileşenlerinden olan sözcük-anlambilimi (lexical semantics) alanıdır. Semantik açıdan tüm dil ve anlam ilişkilerini farklı yaklaşımlarla açıklayan formal (klasik) ve bilişsel anlambilim olmak üzere iki temel perspektif bulunmaktadır.

Anlamın doğada kendiliğinden bulunduğunu ve sözcük anlamı için önermesel açıdan doğruluk-yanlışlık ilişkilerinin esas olduğunu öne süren formal anlambilimin karşısında, öznel ve devinimsel anlamı kuramsal tabana oturtan bilişsel anlambilim yaklaşımları yer almaktadır. Bu çalışmada inceleme nesnesi olan belirteçler ve kuramlar, bilişsel anlambilimin yaklaşımları çerçevesinde ele alınacaktır.

2. AMAÇ

Bilişsel dilbilimde anlamın bireyin zihninde devinimsel formda şekillendiği ve dilde kavramlaşmış ifadelerin, o dilin konuşurlarının zihinlerinin bir modellemesini sunduğu görüşü

hâkimdir.

Bu yolla İngilizce ve Türkçe gibi iki farklı dilin konuşurlarının zihinsel modellerinin ve anlam ayrımlarının söz konusu belirteçler üzerinden sözcük ve tümce düzeyinde betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu dillerin düşünsel açıdan birbirlerinden farklılaşmış olan kavram şemalarının ortaya konulabileceği ve dilin, bireyin kavram dünyasının şekillenmesindeki etkilerinin somutlaştırılabileceği düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmada öncelikle ilk kez Lakoff ve öğrencisi Brugman'ın öne sürmüş oldukları 'over' ilgeğine ilişkin anlambilimsel şema ele alınmış ve Türkçede bu birim ile belirli yönlerden örtüşen 'üzerinde', 'üzerine' ve 'üzerinden' belirteçlerinin anlam çizelgeleri Lakoff metodu çerçevesinde betimlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra Langacker'ın figür-zemin (TR-LM) eşleşimleri, incelenen edatların öbek halinde kullanıldıkları çeşitli hareket eylemleriyle birlikte sunulmuş ve TR-LM rol ilişkileri şemalandırılmıştır.

Ek olarak Evans ve Tyler'ın (2003), Lakoff'u model olarak İngilizce için önermiş olduğu tümce düzeyindeki anlam çizelgeleri, Türkçedeki kullanımlarıyla karşılaştırılmıştır.

4. SÖZCÜK ANLAMINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Dış dünyadaki konumsal ilişkilerin çıkarılması, doğumuyla birlikte insanda duyular ve algılar yoluyla kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Langacker (2008: 93), zihinde varlıkların adlarla, eylemlerin ise sahnelerle depolandığını öne sürmüştür. Buna göre dilsel bilgi, olguların sınıflandırılması yöntemiyle dil sistemi içerisinde varlığını korumakta ve güncellenmektedir. Dolayısıyla dilbilgisel kategorilerin anlamsal açıdan yeni sınıflamalara ayrılıp ayrılamayacaklarını sorusunu ortaya atan kişi Ronald W. Langacker olmuştur.

Bilişsel anlambilimde, dilbilgisel kategorilendirme yaklaşımında olduğu gibi çok anlamlılık (polysemy) olgusu üzerinde de görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu kabuller arasında yer alan, çok anlamlılığın bağlam (context) yoluyla belirlilik kazandığı görüşü, bilişsel dilbilimin kabulleri ile örtüşmektedir. Ruhl'a göre (1989: 10), çok anlamlılık tek bir sözlüksel birimin birbirine bağlı birden fazla anlam grubuna gönderim yaptığı durumları betimler.

4.1. Ronald W. Langacker ve Bilişsel Dilbilgisi

Bilişsel dilbilime yön veren öncü nitelikteki savlar arasında, dilin temel yapısının, anlam içerikli çok sayıda birim ve sembollerden oluştuğu fikri yer almaktadır (Langacker, 1987). Ek olarak yaklaşım çerçevesinde tüm bu semboller aynı zamanda sesbilimsel düzeyde birer etikete de (phonological labels) sahip dil yapılarıdır.

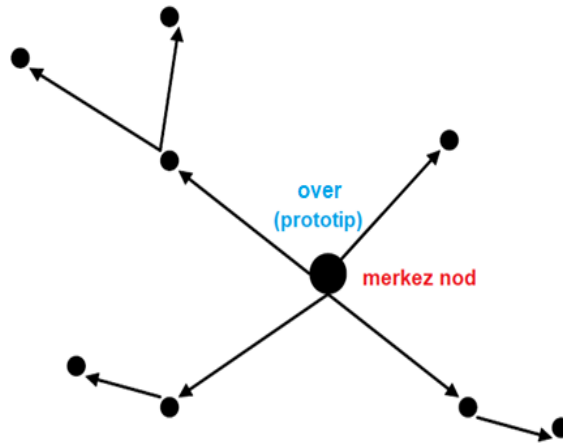
Bilişsel Dilbilgisi anlayışının temelinde, dilbilgisel yapıların tamamının, zihinsel kavram-sallaştırma ve birtakım modellemeler ile eşleştirilerek ve bu modeller üzerine inşa edilerek işlemlendiği ana fikri yer alır. Bu işlemlerin bilişsel biçimde gerçekleşmelerinin yanı sıra dilin sistematiğini yansıtan dilbilgisi de zihinsel dil evrecesinden ayrık veya bağımsız olarak ele alınmamaktadır.

Eylemler için hareket-eylem (action verbs) ve durum-eylem (non-action verbs) olmak

üzere iki temel ayırım bulunmaktadır. Langacker, zihinsel sahneleri betimlediği yaklaşımında hareket-eylem sahneleri için TR (trajector) ve LM (landmark) üyelerinden söz etmiştir. Eylem sahneleri içerisinde görece daha hareketli olan üye TR ve TR'nin konumsal değişkelerinin belirlendiği, sahnede TR'ye oranla daha sabit olan üye ise LM olarak adlandırılır.

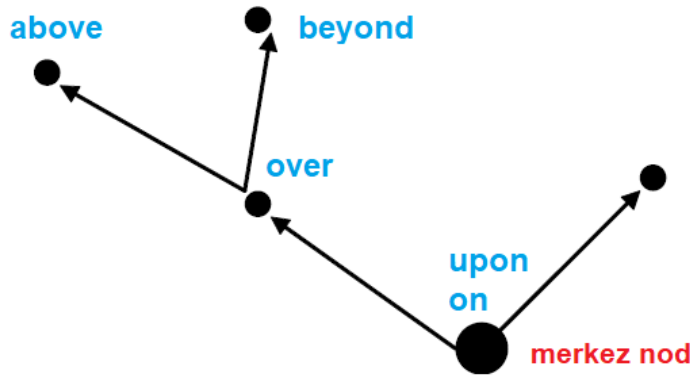
4.2. Yayılımsal Kategoriler

Lakoff ve Brugman (1988), over dilsel biriminin kavramsal bir kategori oluşturduğunu, bu ağın tekil olarak birbirinden ayrı ancak büyük ölçekte birbirlerine bağlı anlamlardan meydana geldiğini öne sürmüştür. Bu kategori yaklaşımı, merkezi ilişkilere göre konumlanan bir kavramlar yelpazesi niteliğindedir. Çalışma çerçevesinde ek olarak, temel somut anlamı uzamsal nitelikteki üç Türkçe ilgecin benzer bir nod sistemiyle şemalandırılmasının mümkün olup olmadığının tartışılması da amaçlanmıştır.

Yayımsal kategori taslağı (Lakoff, 1987)

Lakoff'un over için öne sürmüştüğü ilkel modele geri dönülecek olunursa, İngilizcede konumlanım için birden fazla ilgecin bulunması sebebiyle model nodları farklı ve daha fazla sayıda sözlükbirimden meydana gelmektedir. Yayılımsal kategoriler, sözcüğe ilişkin anlam zincirleri oluştururlar. Merkezi nod için kuramda tek anlamlı ve daha uzamsal olan öncül prototipiktir. Bu öncül için en belirgin üyenin ise 'over' olduğu öne sürülmüştür.

Over sözcüğünün Yayılımsal Kategoriler şemasında anlam yerleştirmeleri

Sözlük anlamlarıyla ‘üstte olma’ ilişkisi kuran temel birimler şu şekilde tanımlanmıştır :

On/upon: LM’nin bir kısmı ile yüzeysel ‘örtme ilişkisi’ söz konusudur. *Upon* biriminin ilk anlamı için yerçekimsel nitelik esastır. Genellikle fiziksel temas bulunan durumlar için kullanılır.

tereyağı – ekmek : ‘*butter on the bread*’

yüzük – parmak : ‘*ring on the finger*’

Above: Daha az uzamsal olan nitelendirmeler için kullanılır. Çoğunlukla konumsal yükseklik esastır. Bunun yanında rütbe, makam – kademe – mevki gibi soyut aşamalara ilişkin aynı hiyerarşik ilişkiler için kullanılır.

binbaşı – yüzbaşı : ‘*major above captain*’ veya

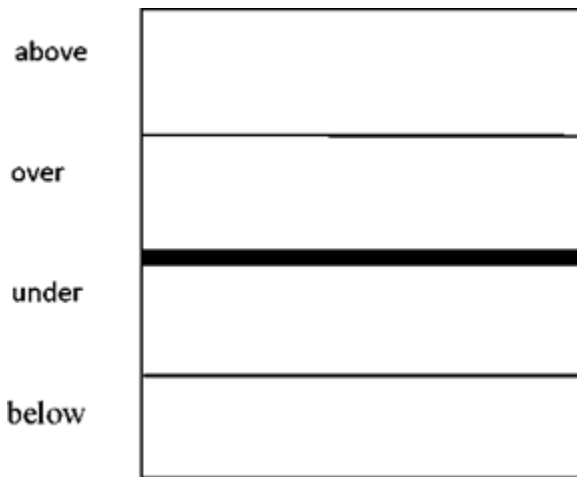
ağaç – tarla : ‘*tree above the field*’

Ek olarak ağaç - tarla kullanımında ağaç, tarlanın üzerinde yerçekimi sebebiyle durmamaktadır.

Over: Daha geniş örtme ilişkilerini kapsamasının yanı sıra on belirteci ile yakın kullanımlar içerir. TR, LM’nin tamamını örtüyorsa tercih edilen nod over olmaktadır.

el – ağız : ‘*hand over the mouth*’

Above ve over için konumlandırma kullanımları şu şekilde gösterilmiştir:

(Tyler ve Evans, 2003)

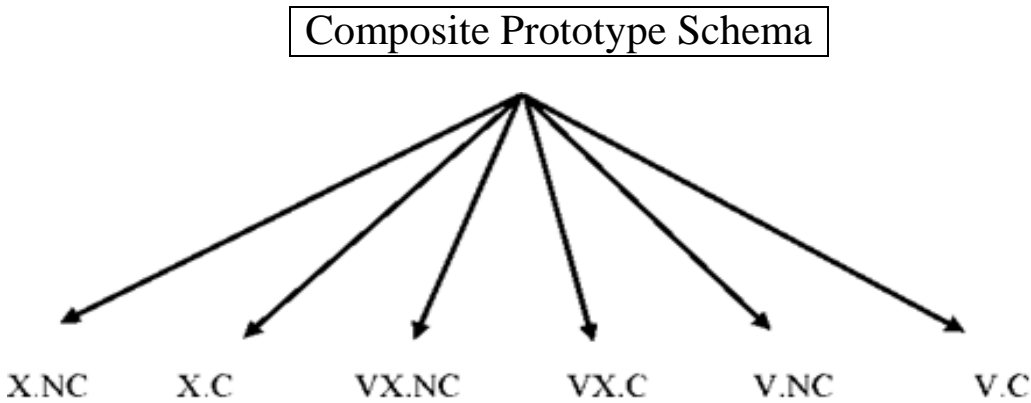
Over ve **under** belirteçleri daha çok LM’ye en yakın (ve çoğunlukla dikey) konumlanışlar için tercih edilirken **above** ve **below** birimlerin TR’nin LM’ye görece daha uzak olduğu uzamsal betimlemelerde kullanılmaktadır. Lakoff’un yayılımsal kategori şemasında ‘over’ için

merkez nodun, uzamsallık açısından kullanımı en belirgin olan ‘on/upon’ birimi ile kurulduğu ve bu birimin prototip görünümünde olduğu düşünülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi dile özgü farklılıklar sebebiyle Türkçede bulunan ve ‘üstünde olma’ durumunu niteleyen birimler, İngilizcede gözlemleyebildiğimiz şekliyle sözcüksel çeşitliliğe sahip değildir. Türkçenin çekimli ve eklemlemeli bir dil olmasının da sonucu olarak söz konusu anlam ağını karşılayan ana belirtecin morfolojik kökü ‘üze+gArU’ yapısındadır. Bu ana birim, Türkçe içerisindeki ‘üstte/üstünde olma’ koşullarını öncelikle *üzeri* ve belirtece eklenen durum ekleri yoluyla da *üzerine*, *üzerinde*, *üzerinden* formlarıyla karşılamaktadır.

Konumsal ilişkilere dayanan kavramsallaştırmanın ve ilgeç şemalarının oluşturulabilmesi, bir doğrusallık barındıran **hareket eylemleriyle** mümkündür. Türkçede *özlemek*, *hislenmek*, *içerlemek*, *ihtiyacı olmak* gibi eylemler, konum ilişkileri içerme açısından son derece zayıf kalmaktadırlar. Bu durum bizlere hareket veya doğrultusal yer değiştirme bileşenleriyle kurulan eylem sahnelerinin söz konusu örneklerde TR ve LM üyeleri açısından belirsizlik içerdiğini göstermektedir. Diğer yandan zihinsel sözlükte somut ve uzamsal sahnelere sahip *zıplamak*, *durmak*, *yürümek*, *düşmek*, *uçmak*, *geçmek* gibi eylemler her iki dil için de (İng. ve Tür.) kurama ilişkin betimlenebilir veriler sunan dilsel üyelerdir.

Lakoff, konum ilişkilerini şemalandırdığı merkez nod modeli çerçevesinde hareket-eylemler için Langacker’ın öne sürmüş olduğu sahnesel TR-LM eşleşimlerinden faydalanarak bu tür eylemler için mümkün olan zemin-figür ilişkilerinin tamamını aşağıdaki şekilde önermiştir:

Konumsal TR ⇔ LM ilişkileri (Lakoff, 1987: 423)

Yukarıda Lakoff’un figür-zemin ilişkilerine yer verdiği tabloda görülen altı çeşit kuru-
lumun açıkları kısaca şu şekildedir:

X (horizontal LM) : Zemin üye yatay niteliğe sahiptir. – Örn. “tarla”

V (Vertical LM) : Zemin üye dikey niteliğe sahiptir – Örn. “duvar”

VX : Zemin üye hem dikey hem de yatay görünümündedir. – Örn. “tepe”

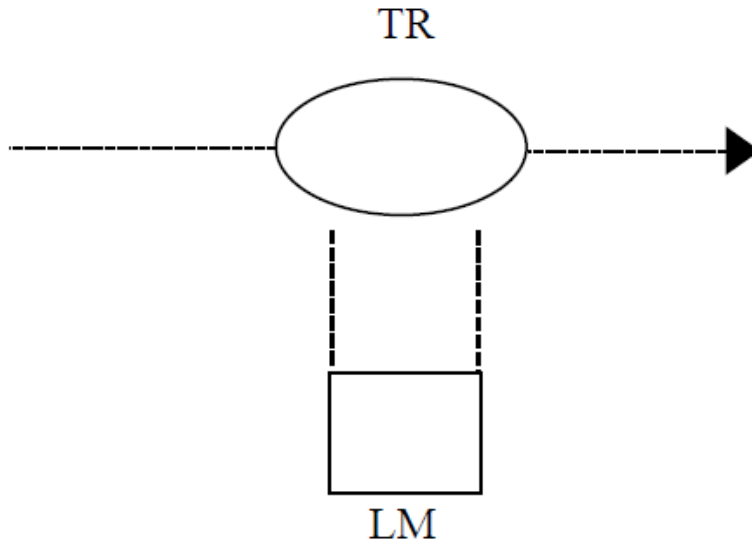
C (Contact) : TR-LM temas halindedir. – Örn. “üzerinde yürümek”

NC (No-Contact) : TR-LM arasında temas bulunmaz. – Örn. “üzerinden geçmek”

Lakoff (1987), bir anlam kategorisi içerisinde yer alan öntürlere ilişkin, birbirinden ayrılmaz iki ana bileşenin varlığından söz eder. Bunlardan ilki sözcüğün sözlüksel tanımı, diğeri ise dilin ve dolayısıyla toplumun kültürü içerisinde doğal seyre dayalı olarak oluşmuş olan geleneksel anlam evrenidir. İki yönlü kategorileme “anne” sözcüğü ele alınarak şu şekilde açıklanır: Şemalandırma oluşturulurken “anne” sözcüğüne ilişkin kategori, öncelikle bir çocuk doğurmuş olmak, çocuktan bir nesil yaşlı olmak, genetik aktarımda aşağı yukarı yarı yarıya rol oynamak ve dişi cinsiyete sahip olmak gibi sözlüksel tanımlar içerir ve zihinde bu şekilde kodlanır. Merkez modelin üzerine inşa edilmiş ek anlamlar (extensions) ise çocuğun babasıyla evli olmak, çocuğun yetiştirilmesi ve beslenmesinden sorumlu olmak, çocuğun barındığı ana çevre olan evin işlerini yapmak ve tüm bu işlere gerektiği gibi yetişebilmek için genellikle ev hanımı olmak gibi geleneksel yollarla son halini almış olan prototipik “anne” sözcüğünün dil konuşurlarının zihinlerindeki yapısına şekil veren, görece daha karmaşık ikincil modeli oluşturur. (Evans ve Green, 2006: 276) Öntürlerin bu şekilde iki düzlemde kodlanıyor olmalarını Lakoff *tümleşik öntür (composite prototype)* terimiyle açıklamış ve ne olursa olsun toplumsal uzlaş ve geleneklere dayalı bu daha karmaşık modellerin, merkez öntüre ve onun anlam çemberine doğrudan bağımlı olmadıklarını şu şekilde vurgulamıştır :

“These variants are not generated from the central model by general rules; instead, they are extended by convention and must be learned one by one. But the extensions are by no means random. The central model determines the possibilities for extensions, together with the possible relations between central model and the extension models.” (Lakoff, 1987: 91)

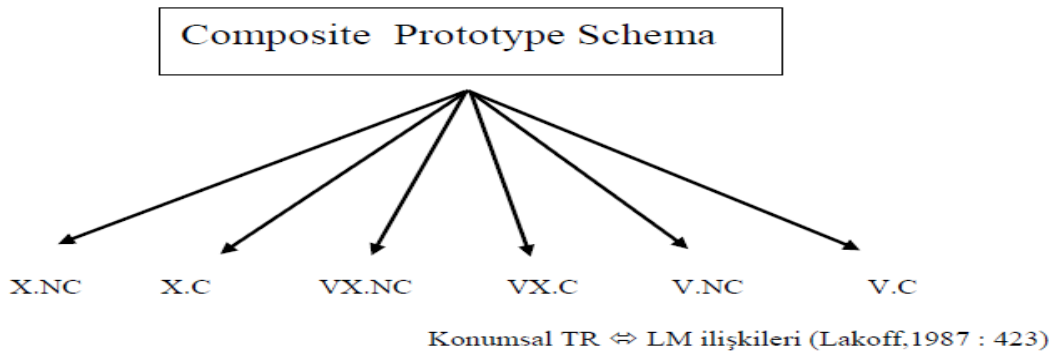
Lakoff’un ‘*The plane flew over.*’ tümcesi için önermiş olduğu model aşağıdaki gibidir:

The plane flew over.

(Evans ve Green, 2006 : 333)

Modelde ‘ok’, TR için doğrultusal yönelimi ve LM’ye bitişik kesik çizgiler de eylem sahnesinde zeminin fiziksel sınırlılığını ifade eder.

Yukarıda Lakoff’un figür-zemin ilişkilerine yer verdiği tabloda görülen altı çeşit kurulumun açılımları kısaca şu şekildedir:

X (horizontal LM) : Zemin üye yatay niteliğe sahiptir. – Örn. “tarla”

V (Vertical LM) : Zemin üye dikey niteliğe sahiptir – Örn. “duvar”

VX : Zemin üye hem dikey hem de yatay görünümündedir. – Örn. “tepe”

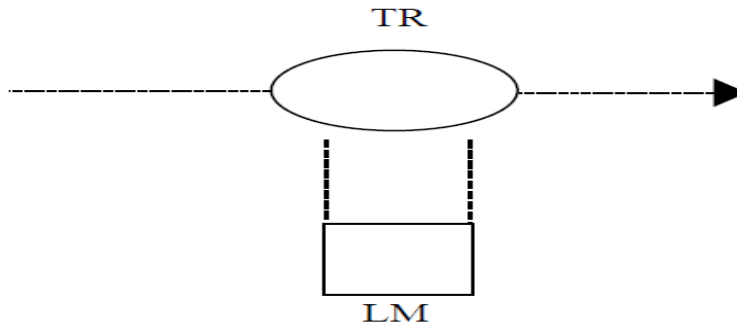
C (Contact) : TR-LM temas halindedir. – Örn. “üzerinde yürümek”

NC (No-Contact) : TR-LM arasında temas bulunmaz. – Örn. “üzerinden geçmek”

Lakoff (1987), bir anlam kategorisi içerisinde yer alan öntürlere ilişkin, birbirinden ayrılmaz iki ana bileşenin varlığından söz eder. Bunlardan ilki sözcüğün sözlüksel tanımı, diğeri ise dilin ve dolayısıyla toplumun kültürü içerisinde doğal seyre dayalı olarak oluşmuş olan geleneksel anlam evrenidir. İki yönlü kategorileme “anne” sözcüğü ele alınarak şu şekilde açıklanır: Şemalandırma oluşturulurken “anne” sözcüğüne ilişkin kategori, öncelikle bir çocuk doğurmuş olmak, çocuktan bir nesil yaşlı olmak, genetik aktarımda aşağı yukarı yarı yarıya rol oynamak ve dişi cinsiyete sahip olmak gibi sözlüksel tanımlar içerir ve zihinde bu şekilde kodlanır. Merkez modelin üzerine inşa edilmiş ek anlamlar (extensions) ise çocuğun babasıyla evli olmak, çocuğun yetiştirilmesi ve beslenmesinden sorumlu olmak, çocuğun barındığı ana çevre olan evin işlerini yapmak ve tüm bu işlere gerektiği gibi yetişebilmek için genellikle ev hanımı olmak gibi geleneksel yollarla son halini almış olan prototipik “anne” sözcüğünün dil konuşurlarının zihinlerindeki yapısına şekil veren, görece daha karmaşık ikincil modeli oluşturur. (Evans ve Green, 2006: 276) Öntürlerin bu şekilde iki düzlemde kodlanıyor olmalarını Lakoff *tümleşik öntür (composite prototype)* terimiyle açıklamış ve ne olursa olsun toplumsal uzlaşa ve geleneklere dayalı bu daha karmaşık modellerin, merkez öntüre ve onun anlam çemberine doğrudan bağımlı olmadıklarını şu şekilde vurgulamıştır:

“These variants are not generated from the central model by general rules; instead, they are extended by convention and must be learned one by one. But the extensions are by no means random. The central model determines the possibilities for extensions, together with the possible relations between central model and the extension models.” (Lakoff, 1987: 91)

Lakoff’un ‘*The plane flew over.*’ tümcesi için önermiş olduğu model aşağıdaki gibidir:

The plane flew over.

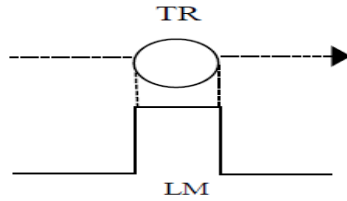
(Evans ve Green, 2006 : 333)

Modelde ‘ok’, TR için doğrultusal yönelimi ve LM’ye bitişik kesik çizgiler de eylem sahnesinde zeminin fiziksel sınırlılığını ifade eder.

5. BULGULAR

Lakoff ‘over’ biriminin farklı öbek yapılar ve hareket-eylemler ile kullanımlarında ne gibi figür-zemin (TR-LM) modellerinin oluştuğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda kuramın merkezindeki over ilgecinin kurduğu şemaları aşağıda yer alan biçimlerde resmetmiştir. Bu bölümde ilgili şemalara yer verilecek ve figür-zemin ilişkileri her iki dil için de irdelenecektir. Örtüşme değerleri açıklamaları, tümceler altlarına Türkçe eşdeğerleri eklenerek dilbilgisel karşılaştırmalar yoluyla yapılacaktır.

Şemalar, figür rolündeki üyenin zemin üyeye endeksli doğrultusal hareketleri betimlenerek kurulmaktadır. Over birimi somut ve ilk anlamıyla düşünüldüğünde, bu birimle birlikte kullanılan eylemin zihinde hangi sahnelerle kodlanmış olduğu, zeminin fiziksel özelliklerine sıkı sıkıya bağlıdır.

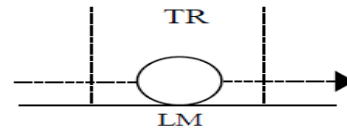

The bird flew over the Wall.

Kuş duvarın üzerinden uçtu.

V.NC

Şema 1.1

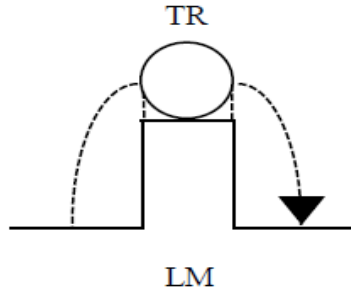
John walked over the bridge.

John köprüünün üzerinden yürüdü.

X.C.

Şema 1.2

‘Over’ için ‘üzerinden’ yapısı eşleşimi, yukarıdaki iki şemada da dilbilgisel yeterliliği sağlamaktadır. Şema 1.1’de ‘uçmak’ eylemiyle her iki dil için de anlamsal düzlemde NC nitelik gözlemlenirken, “over – üzerinden” eşliği şema 1.2 için “yürümek” eyleminde C görünümü sergiler. Bu iki örnekte, uçmak ve yürümek eylemleri TR-LM arasında farklı modeller oluşturmaktadır. Bunun sebebi eylem sahneleri ve içerikleridir.

Sam climbed over the Wall.

V.C.

a) *Sam duvarın üzerinden tırmandı. **

b) *Sam duvarın üzerine tırmandı. **

c) *Sam duvarın üzerinde tırmandı.*

Şema 2.1

Şema 2.1'deki 'duvara tırmanmak' eylemi, kurulumu V nitelikli bir LM ile temas ilişkisi oluştururken 'üzerinden uçtu' ifadesinde tam tersi bir kurulum gözlenmektedir (X.NC.). Yukarıdaki dört örnek modelde, İngilizce için 'over' sözcüğünün, konumlandırmalara ilişkin başlı başına geniş bir nod ağı sunduğu görülmektedir. Belirteçlerin çekime girdiği Türkçede ise konumsal yukarıdalık bildiren "üzeri(n)+" yapısı için her çekimde farklı bir şema ortaya çıkmaktadır. Uçmak, yürümek ve tırmanmak eylemleri, zemin üyenin özelliklerine de bağlı biçimde aşağıdaki biçimlerde kurulmuştur:

5.1. Eylemler ve Görünümler

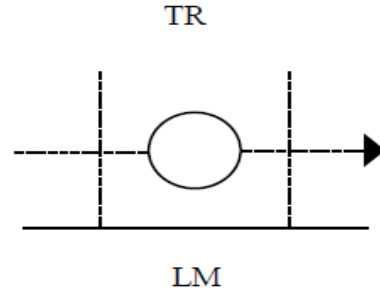
"Uçmak", "tırmanmak" ve "yürümek" eylemleriyle birlikte kullanılan belirteçlerin figür-zemin görünümüleri ele alınacak ve Türkçe-İngilizce model şemaları karşılaştırılacaktır. Aşağıdaki örneklerin tümünde eylemler ilk anlamlarıyla kullanılmış ve herhangi metaforik bir nitelimeye yer verilmemiştir.

a) Uçmak

a1 ...duvarın üzerine uçtu. (V.C.)

a2 ...tarlanın üzerine uçtu. (X.C.)

a3tarlanın üzerinde uçtu. (X. NC.)

The bird flew over the yard.

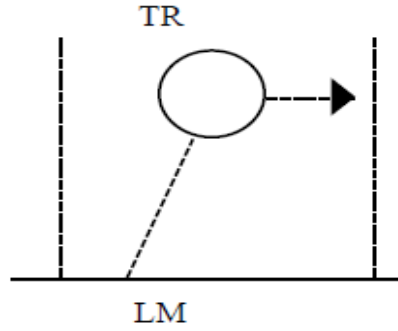
Kuş tarlanın üzerinden uçtu.

X.NC.

Şema 2.2

Uçmak eyleminin yönelme durum ekiyle kurduğu yukarıdaki ifadelerin her ikisinde de figür zemine göre dış bir konumdan zeminin sınırları içerisine hareket eder. “Üzerinde uçmak”, a1 ve a2 örneklerindeki zemin-figür sınır ilişkilerinin aynısını kurmaktadır.

Ayrılma bildiren durum ekinde ise eylem iki farklı görünüm sergilemektedir. Türkçe için “... tarlanın üzerinden uçtu.” (X. NC.) ifadesinde daha önce (Şema 2.2) belirtilen modelin yanı sıra aşağıda (Şema 3.1) olduğu gibi ikinci bir model kurulumu da mümkün olmaktadır. Aynı belirteçle kurulan bu ikinci modelde figürün ilk hareket noktası zeminin sınırları içindedir. Dolayısıyla Türkçede İngilizceden farklı olarak “üzerinden uçmak” öbeği hem “geçip gitme” hem de “üzerindeki bir noktadan havalanma” anlamları taşıyarak iki farklı figür-zemin modeli meydana getirmektedir.

Kuş tarlanın üzerinden uçtu.

X.C.

Şema 3.1

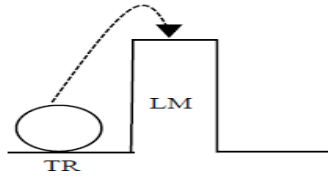
b) Tırmanmak

b1 ...duvarın üzerine tırmandı. (V.C.)

b2 ...duvarın üzerinde tırmandı. (V.C.)

b3 ...duvarın üzerinden tırmandı. (V.C.)

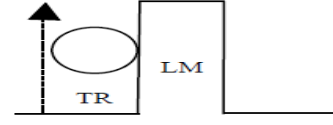
Üç farklı belirteç çekiminin de benzer temas ilişkileri kurduğu “tırmanmak” eylemi için Türkçede ayırt edici özellik, üç kullanımın da farklı modeller oluşturmasıdır.

Örümcek duvarın üzerine tırmandı.

V.C.

Şema 4.1

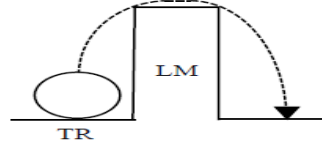

Örümcek duvarın üzerine tırmandı.

Örümcek duvarın üzerinde tırmandı

V.C.

Şema 4.2

Örümcek duvarın üzerinden tırmandı.

V.C.

Şema 4.3

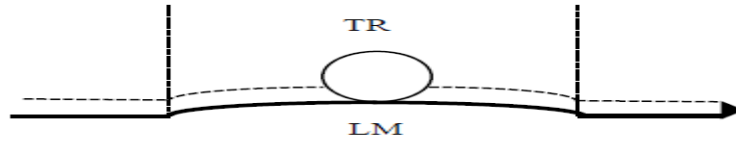
Şema 4.2’de görüldüğü gibi, Türkçe için “tırmanmak” eylem sahnesinde zemin üye duvar olduğunda ilgili model hem *üzerine* hem de *üzerinde* belirteçleriyle oluşabilmektedir. “*Üzerine tırmanmak*” öbeği eğer zemin üye dikey niteliğinin yanında yatay bir görünüme de sahipse (örn. tepe) modelde kurulan ilişki iki yönlü (VX.) olacaktır. “*Üzerine*” yapısının oluşturduğu iki farklı rotanın yanında Şema 4.3’te oluşan rota, Türkçede “uçmak” eyleminin yarattığı rotadan farklı olmuştur.

c) Yürümek

c1 ...tepenin üzerine yürüdü. (VX.C.)

c2 ...tepenin üzerinde yürüdü. (VX.C.)

c3 ...tepenin üzerinden yürüdü. (VX.C.)

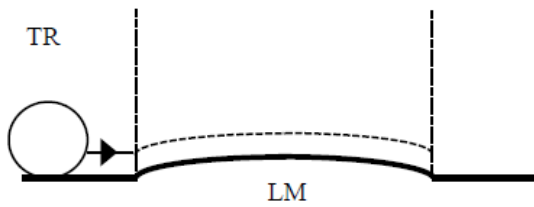

John walked over the hill.
John tepenin üzerine yürüdü.
John tepenin üzerinde yürüdü.
John tepenin üzerinden yürüdü.

VX.C.

Şema 5.1

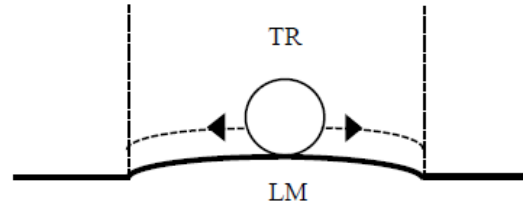
Şema 5.1, Lakoff’un “walk over” için öne sürmüştüğü baskın kurulumu yansıtmaktadır. Belirteç çekimleri incelendiğinde geniş bir anlam ağı sunan “walked over” öbeğine karşın üç Türkçe ifadenin de kurulum şemalarının birbirinden farklı olduğu gözlemlenmiştir.

John walked over the hill.
John tepenin üzerine yürüdü.

VX.C.

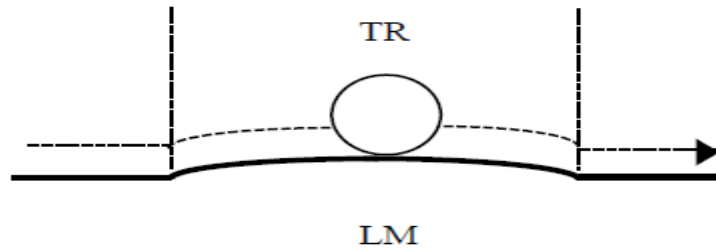
Şema 5.2

John walked over the hill.
John tepenin üzerinde yürüdü.

VX.C.

Şema 5.3

John walked over the hill.
John tepenin üzerinden yürüdü.

VX.C.

Şema 5.4

Bir tepenin aşılması, tepenin hem yatay (X), hem de dikey (V) olma nitelikleri taşıyan bir zemin olması sebebiyle kurulumların tamamı VX biçimindedir. “Üzerine yürüdü” kurulumunda figür, zemine göre dış bir konumdan zemin sınırları içerisine hareket etmektedir (Şema 5.2). “Üzerinde yürüdü” için ise figür ilk ve son konumu bütünüyle zemin sınırları içinde belirlenmektedir (Şema 5.3). “Üzerinden yürüdü” için, hareket-eylemde figürün zeminin sınırları dışarısından başlaması, zemin ile birebir örtüşen yolu katetmesi ve eylemin sonunda zeminin sınırını aşan bir konumda bulunması aşamalarını içeren model geçerlidir.

5.2. “Over” Anlam Şemaları ve Türkçe Karşılıklar

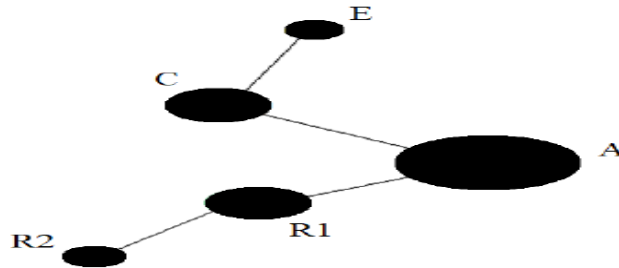
Lakoff, (1987), “over” gönderimlerine ilişkin merkez ve yan anlamlar olmak üzere beş anlam nodundan oluşan bir yayılımsal kategori oluşturur:

Tablo 1.

Schema Type	Basic Meaning	Example
<u>ABOVE Schema</u>	The TR is located above the LM	<i>The helicopter is hovering over the hill.</i>
<u>COVERING Schema</u>	The TR is covering the LM	<i>The board is over the hole.</i>
<u>REFLEXIVE Schema</u>	The TR is reflexive: the TR is simultaneously the TR and the LM. The final location of the TR is understood with respect to its starting position.	<i>The fence fell over.</i>
<u>EXCESS Schema</u>	When <i>over</i> is employed as a prefix it can indicate ‘excess’ of TR relative to LM	<i>The bath overflowed.</i>
<u>REPETITION Schema</u>	<i>Over</i> is used as an adverb to indicate a process that is repeated	<i>After receiving a poor grade, the student started the assignment over (again).</i>

Lakoff’un beşli over anlam listesi (Evans & Green, 2006 : 337)

Şemalar above (A), covering (C), reflexive (R1), excess (E) repetition (R2) şeklinde adlandırılarak hiyerarşik bir bütün oluşturulmak istendiğinde aşağıdaki kategori meydana çıkmaktadır:

Yukarıda tanımlanan beş nodlu *over* kategorisi, içerisinde barındırdığı anlamların hiyerarşik bir bütün altında bir araya gelmesiyle oluşur. Lakoff, nodların merkezine “above” gönderimi olan *over* nodunu yerleştirmiştir. Bu çekirdeklerin Türkçedeki karşılıkları ortaya konduğunda oluşan eşleşimler şu şekildedir:

(A) Above (+ Uzamsal)

Helikopterler tepenin üzerinde duruyor.

(R1) Reflexive (+ Uzamsal)

Sendeleyip sırtının üzerine düştü.

Sırt, TR + LM toplamıdır (Figür ve zemin örtüşmüş olur. Bkz: Reflexive Schema, **Tablo 1.**)

(C) Covering (+ Uzamsal)

Örtüyü masanın üzerine ört. TR > LM

(E) Excess (+ Uzamsal)

Su seviyesi duvarın üzerine çıktı. TR > LM

(R2) Repetition (- Uzamsal)

Egzersizleri üst üste yirmi kez tekrarladık. (*hareket eylem olmadığı için TR ⇔ LM ilişkisi betimlenemez.)*

Her iki dilde de anlam şemalarının oldukça benzer biçimlerde örtüştükleri görülmüştür. R2 şeması için Türkçede belirtecin formu değişmekte fakat semantik içerik yine de “üstlük ilişkisi barındırma” anlamını aktaran dilsel birimle sağlanmaktadır. Hareket eylemlerinin yanında, uzamsal-konumsal gönderimlere sahip (hareket-eylem) olmayan eylemlerin de Türkçe ve İngilizce için birtakım ortak görünümleri olduğu bulgulanmıştır.

- *Konu üzerinde konuşmak – To talk on a subject*
- *Savaş üzerinden siyaset yapmak – Doing politics over war*
- *Sanat üzerine tartışmak – To argue over science*

Lakoff’un beş temel nodlu yayılımsal kategori listesi genişletilerek, *over* biriminin doğrudan uzamsallık içeren veya uzamsal gönderimi olmayan metaforik kullanımları daha detaylı biçimde aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Tablo 2.

Sense	Example
1 ABOVE (CENTRAL SENSE)	The Picture is over the sofa.
2.A ON-THE-OTHER-SIDE-OF	St Paul’s is over the river from Southwark.
2.B ABOVE-AND-BEYOND (EXCESS I)	Your article is over the page limit.
2.C COMPLETION	The movie is over.
2.D TRANSFER	The discredited government hand power over to an interim authority.
2.E TEMPORAL	The relationship had altered over the years.
3 COVERING	The clouds are over the sun.
4 EXAMINING	Mary looked over the document quite carefully.
5 FOCUS-OF-ATTENTION	The committee agonised over the decision.
5.A MORE	Jerome found over forty kinds of shells on the beach.
5.A.1 OVER-AND-ABOVE (EXCESS II)	The heavy rains caused the river to flow over its banks.
5.B CONTROL	She has a strange power over me.
5.C PREFERENCE	I would prefer tea over coffee.
6 REFLEXIVE	The fence fall over.
6.A REPETITION	After the false start, they started the race over.

Genişletilmiş over anlam listesi (Tyler & Evans, 2003)

Anlam listesindeki her nod, Türkçedeki karşılıkları eşleştirilerek örneklerle yeniden yazılmıştır. Genişletilmiş listedeki yansıma görünümleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.

Anlam (Nod)	Türkçe Yansımalar
1 ABOVE (CENTRAL SENSE) ✓	Tablo koltuğun üzerinde.
2.A ON-THE-OTHER-SIDE-OF ✗	Ev tepenin üzerinde.*
2.B ABOVE-AND-BEYOND (EXCESS I) ✓	Bildiri özetiniz karakter limiti üzerinde.
2.C COMPLETION ✗	Game over. (Sınır betimleme)
2.D TRANSFER ✓	Arazileri oğlunun üzerine devretti. / Suçu onun üzerine attılar.
2.E TEMPORAL ✓	Bu olay üzerine çok ağladı. / Üzerinden yıllar geçti.
3 COVERING ✓	Güneşin üzerinde bulutlar var.
4 EXAMINING ✓	Yeni cinayetin üzerinde çalışıyorum.
5 FOCUS-OF-ATTENTION ✓	Şu sıralar başka bir olayın üzerindeyiz.
5.A MORE ✓	İçeride yirminin üzerinde insan var.
5.A.1 OVER-AND-ABOVE (EXCESS II) ✓	Yağmur yüzünden nehrin su seviyesi normalin üzerinde.
5.B CONTROL ✓	Üzerimde söz sahibi değilsin.
5.C PREFERENCE ✗	I would prefer tea over coffee.
6 REFLEXIVE ✓	Sendeleyip sırtının üzerine düştü.
6.A REPETITION ✓	Aynı hatayı üst üste yaptı.*

Genişletilmiş over anlam listesinin Türkçedeki karşılıkları

Genişletilmiş *over* anlam listesi (Tablo 3), altı temel nod ve dokuz yan anlam nodu (çoğunlukla uzamsal olmayan gönderimler) olmak üzere toplamda 15 anlam çekirdeğiyle oluşturulmuştur. Anlamsal örtüşmeler Türkçe karşılıklarıyla eşleştirildiğinde 2.A, 2.C ve 5.C dışında kalan tüm kullanımların İngilizce ve Türkçe arasında benzer kurulumlara sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 3). Tabloda eşleşim sağlamayan kurulumlar İngilizce orijinal formaları değiştirilmeden bırakılmıştır. 2.C için eşleşimi bozan unsurlar hem iki dil arasındaki dilbilgisel ayrıma, hem de bilişsel dilbilimin temel savı doğrultusunda, diller arasındaki kavramsallaştırmalara dayanmaktadır. Bu örnekteki “*over*”, “bitmişlik / bitmiş olma” anlamı aktaran yapıyla İngilizceye özgü bir kullanıma sahiptir. Benzer şekilde Türkçe ve İngilizce arasındaki anlam çekirdekleri arasında eşleşimi bozan diğer “*over*” kullanımı ise 5.C’de gözlemlenen “*to prefer tea over coffee*” öbeğidir. Aynı yapı Türkçede “*kahvenin üzerine çay tercih etmek*” olarak kurulduğunda, iletinin gönderimi “kahveden sonra çayın ikinci içecek olarak seçildiği” anlamı taşımaktadır. Bu kurulum iki dil arasındaki farkın betimlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

6. SONUÇ

Bilişsel anlambilim ve formal (klasik) anlambilim arasındaki en temel ayırım, anlam ve kavramsallaştırmaya ilişkin savlardır. Bilişsel anlambilim, anlamın “nerede” olduğu ve zihne nasıl kodlandığı sorularını, anlam olgusunu toplum ve birey için zamana bağlı olarak değişken ve dolayısıyla çok daha devinimsel bir formda ele alarak açıklamayı ilke edinmiştir. Bu kabulde bir dilin kendine has olan dilbilgisel kavramsallaştırmaları, özünde o dilin konuşucularının doğayı zihinlerinde ne gibi modeller ile inşa ettiklerini ve kodladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla dil, zihnin bu süreklilik gösteren işleyişi ve algılama yetisinden beslenerek genişler ve tüm anadil konuşurlarına doğayı aynı, ortak kodlarla etiketleme imkânı sunar.

Çalışmada Gestalt psikolojisinin temelini oluşturan figür-zemin kuramını ilk kez dilbilgisellik çizgisiyle bütünleştirmeyi önermiş olan Langacker, bu yaklaşımı eylem sahnelerini betimleyerek ele alan ve genişleten Lakoff ve sonrasında Lakoff’un “*over*” belirteci için öne sürdüğü yayılımsal kategorileri ileri bir aşamaya taşıyan Evans & Green’in açıklamaları doğrultusunda tüm bu incelemelerin Türkçe karşılıkları aranmıştır. Bulgular, birtakım morfo-sentaktik farklılıklar olmasının yanı sıra Türkçe ve İngilizcenin “üstte olma” anlamı taşıyan belirteç yapılarına ilişkin hem birincil (doğrudan uzamsallık bildiren) kullanımlar, hem de metaforik (doğrudan uzamsallık bildirmeyen soyut) kullanımlarda oldukça benzer kavramsallaştırma sistemlerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Dilbilgisel farkların ve benzerliklerin ortaya konması, Türkçe ve İngilizce gibi iki farklı dil ailesine ait dilin konuşurlarının dış dünyayı kendi sistemlerine ne şekillerde kodladıklarının betimlenebilmesi adına önemli bir etkidir.

İncelemeler sonucunda iki dil için kavramsal modellerde ayrıklıklardan çok daha fazla sayıda benzerlik bulgulanmış olması, Türkçe ve İngilizce anadil konuşurlarının dilbilgisel arka planları ne denli farklı olursa olsun dış dünyayı kavramsallaştırma ve bunu zihinsel modeller yoluyla dillerine kodlama düzeyinde büyük oranda benzeşimli bilişsel aşamalara sahip olduklarını gösterir niteliktedir. Türkçe de dahil olmak üzere dünya dilleri arasında evrensel bir bilişsel modeli betimlemenin mümkün olup olmadığının yanıtı, dilleri bu ve benzeri yöntemlerle betimleyebilecek derleyici çalışmaların sürmesine bağlıdır.

KAYNAKLAR

- Brugman, C. ve George L. (1988). Cognitive topology and lexical networks' in S. Small, G. Cottrell and M. Tannenhaus (eds), *Lexical Ambiguity Resolution*. San Mateo, CA: Morgan Kaufman.
- Croft, W. & Cruse, D. Alan (2004). *Cognitive Linguistics*. New York: Cambridge University Press.
- Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar – A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Langacker, R. W. (1987) . *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume 1, Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press.
- Ruhl, C. (1989). *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. New York: State University of New York Press.
- Tyler, A. & Evans, V. (2003). *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

ISSN: 2602-4950

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2017, s. 47-56

Mehmet DOĞAN

Milli Eğitim Bakanlığı, Kâhta Bist Anadolu Lisesi, me.dogan02@gmail.com

DİRİLİŞ NESLİ'NİN ÇIKIŞ YOLU

-Sorunlar, Çözümler ve Öneriler-

"Diyarbakir'in yaz sıcağında meyankökü şerbetindeki tatla
Koka-kola zehri arasındaki fark bu...
Yeniden özgürlüğe ve özgünlüğe çıkmak."¹

Özet

Yarım asrı aşan yazı hayatında toplumun hayati sorunlarına odaklanan ve bu sorunlar üzerine tezler üreten Sezai Karakoç, "Diriliş Nesli" olarak adlandırdığı gençliğin yetişmesine eserleri, duruşu, karakteri, düşünceleri ve söylemleriyle öncülük eder. Geçmişten beslendiği halde geleceğe odaklanan Karakoç, "kökü mazide olan bir âti" kurabilmek için geniş sahaları kapsayan özgün düşünceler üretir. Ömrünü, çöken bir medeniyetin yeniden dirilmesine adayan bir mütefekkir olarak sadece sorunları ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda sorunlara milletin ruh iklimine uygun çözümler önerir. Bu anlamda Karakoç, medeniyetimizin mirasını yeniden keşfe çıkan ve keşfettiklerini sergileyen bir kâşiftir.

Bu makalede Karakoç'un özellikle *Çıkış Yolu* adlı eserlerinden hareketle düşünce dünyası belirlenmeye çalışılmış, çıkış yolunu tıkadığını düşündüğü sorunlar ve bu sorunların çözümüne ilişkin gösterdiği çıkış yolları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, diriliş, batılılaşma, aydın, eğitim.

¹ Karakoç, Sezai, *Alın yazısı Saati*, Diriliş Yay., İst. s. 57.

(EXTRACTION ROUTE OF INTRODUCTION GENERATION

-Forums, Solutions and Suggestions -)

Abstract

Sezai Karakoç, who focuses on the vital problems of the society in his writing life that transcends half a century and produces theses on these so-runes, prepares his works with his works, posture, character, thoughts and discourses in order to grow the youth he calls "Resurrection Genesis. Focusing on the future when fed from the past, Karakoç produces original ideas that cover wide areas in order to establish a "castle with a root". As a guru who dedicates his life to the resurrection of a civilized civilization, it does not only reveal the problems, but also proposes solutions to the problems of the nation's mood. In this sense, Karakoç is a revelation of the discoveries and discoveries of our civilization's heritage.

In this article, Karakoç tried to determine the world of thought, especially from the works of Exit Road, and he focused on the problems he thinks he has blocked his way out and the way he has pointed out the solution of these problems.

Key words: Civilization, resurrection, westernization, intellectual, education.

1. GİRİŞ

Medeniyet ve diriliş kavramları etrafında bir düşünce sistemi kuran Sezai Karakoç, ülkemizin iki yüz yıldır sürekli bir arayış içinde olduğunu, bir çıkış yolu aradığını vurgular. Bundan hareketle eserlerinde iki yüz yıllık bu problemi, "enine, boyuna ve derinliğine" ele alarak toplumun yeniden doğuşunun ana çizgilerini belirlemeye çalışır. Özellikle *Çıkış Yolu* adlı üç ciltlik eseri bu anlamda adeta düşüncelerinin programıdır.

Tarihin milletlere daima "bir yandan kurtuluş, diğer yandan felaket" olmak üzere iki yol gösterdiğini ve şimdi de bir dönüm noktasında olduğunu belirleyen Karakoç, kurtuluş yolunu kendi öz medeniyetimizin yeniden dirilmesinde görür. İçinde bulunulan hâli derin bir analize tabi tutan, problemlere geçmişin büyük birikiminden hareketle; ama geçmişe saplanıp kalmadan gelecek adına yeni yorumlar çıkarıp sunan Karakoç, kendi köklerimizden hareketle bir medeniyet atılımı fikri kurar. Olaylara "tarihi-sosyolojik bir metot"la bakıp halihazırını tespit edip geçmişin birikiminden istifade ederek geleceğe nasıl çıkılabileceğinin cevabını arar. (Karakoç, 2012a; 21)

Karakoç'un düşünce dünyasının ana hatlarını oluşturan kavramlar ve onlara yüklediği anlamlar şu şekilde tespit edilebilir:

2. BİR MEDENİYET PERSPEKTİFİ KURMAK

Karakoç "dar anlama sıkıştırılıp kal"dığını düşündüğü medeniyet kavramını kendi düşünce sistematiğinin en temel kavramı olarak kullanır ve medeniyet atılımı fikri etrafında bir diriliş teklifinde bulunur. Çünkü ona göre İslam, sadece bir inanç veya ahlak değil, aynı zamanda bir medeniyettir. (Karakoç, 2012b; 69) Karakoç'un hayal ettiği, oluşturmaya çalıştığı "diriliş neslinin" asli vazifesi de medeniyetin dirilişi olduğundan medeniyet kavramıyla ilgili oluşturduğu

fikir zincirinin halkalarını belirlemek gerekir. Çünkü Karakoç, "Esas konu nedir diye baktığımız zaman, medeniyet nedir? sorusu karşımıza çıkıyor." (Karakoç, 2012a; 33) der ve medeniyeti şöyle tanımlar:

"Medeniyet demek, bir toplumun, kendi güzellik inancını, anlayışını, doğruluk anlayışını ve iyilik anlayışını gerçekleştirme demektir..." (Karakoç, 2012b; 83)

Bilimin meşgul olduğu doğruluk ideali, ahlakla ilgili olarak iyilik ideali ve sanata karşılık gelen güzellik idealidir bunlar. Medeniyete ait bu üç yön insanın tüm yönelişlerini, yani ruhunun, aklının, duygularının, hareketlerinin ve iradesinin yöneldiği tüm yönlerini kapsamaktadır. Hatta medeniyet, "aklımızın alabildiği kadar, hayalimizin ulaşabildiği kadar uçsuz bucaksız bir sergi gibidir." (Karakoç, 2012a; 34) Benzer bir tanımla Leslie Lipson da yapar: "Uygurliklar yalnızca nadir bulunan toplumsal olgular olmakla kalmayıp aynı zamanda en karmaşık toplumsal sanat eserleridir." (Lipson, 2000; 33)

Bir toplumun medeni bir toplum olarak gözlenebilmesi için bütün bu ideallerin gerçekleştirildiği eserlerin ortaya konulması gerekir. Bu çerçeveden hareket edilmediği takdirde tüm çabalar boşa gider. Çünkü bir toplum, medeniyet açısından zikre değer bir eser ortaya koymazsa tarihe giremez. "Bir inanç, bir düşünce, bir dünya görüşü, kitlelerin malı olduğu zaman, yaşayabilmek için, ya bir medeniyet olmak, bir medeniyet oluşturmak, ya da en azından, bir medeniyetle kaynaşmak zorundadır. Çünkü uzun ömür, medeniyet ömrüdür." (Karakoç, 2013b; 19)

Medeniyetin bu tanım, işlev ve önemini belirttikten sonra "Hangi medeniyet ve nasıl bir medeniyet?" sorularına cevaplar arar. Karakoç, bir insanın kendi benliğinden vazgeçemeyeceği gibi, kendi öz medeniyetinden de kopamayacağını savunur. Medeniyetleri "Batı, Doğu ve İslam" medeniyetleri olmak üzere üç kısma ayıran Karakoç, bu üç medeniyeti birbirinden ayıran temel kriterleri şu şekilde tespit eder.

"Doğu, bir tefrittir, Batı bir ifrattır. İfrat, aşırılık. Doğuda, tersi olan bir aşırılık, tepki yetersizliği. Biz doğulu değiliz...Biz batılı da değiliz...Biz müslümanız... Aynı bir medeniyetin insanlarıyız." (Karakoç, 2012a; 51)

İslam medeniyetini bir denge medeniyeti olarak konumlandıran yazar, diğer iki medeniyetten birinin ağır basması durumunda insanlığa ıstırap çektiren durumların ortaya çıktığını, insanlığı bu ıstıraptan kurtaracak yegâne gücün ise bu iki medeniyeti dengeleyecek, birbirlerine tasallutlarının önüne geçecek ve onları yumuşatacak olan İslam medeniyeti olduğunu ifade eder. (Karakoç, 2012a; 53) İslam medeniyetinin krize girdiği dönemlerde bu nedenle zulüm alıp başını gitmiştir. (Karakoç, 2012b; 29)

Diriliş için mutlaka bir medeniyet atılımı yapılması gerektiğinin altını çizen Karakoç, medeniyet atılımının yapılabilmesi için de öneriler sunar. Medeniyet atılımının temelini, "ruhta, bilimde, sanatta diriliş" olarak belirler. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Karakoç'un önerdiği medeniyette ruh-madde dengesi vardır. Bu atılım şeklini, çağın bütün bilimleriyle haşır neşir olarak; ama kendi medeniyetimizin orijinal damgasını ilim hareketine basarak (Karakoç, 2012a; 115) gerçekleştirebileceğimize inanır. Ayrıca bu medeniyet atılımının hedefi bütün insanlıktır.

Bir medeniyet atılımı yapabilmek için elbette yüzleşmek zorunda olunan olgular, izlenmesi gereken bir yöntem ve çözülmesi gereken sorunlar vardır. Karakoç, medeniyetin diriliş tasavvurunda bunları etraflıca ele alır. Pergel misali bir ayağını geçmişin birikiminde sabitler, diğer ayağıyla dünyayı dolaşır. Çünkü ona göre temel soru “kendi medeniyetimizde kalacak mıyız, kalmayacak mıyız?” sorusudur. Bu soruya verdiği yanıt ise nettir. “Hiçbir zaman, bir medeniyet, öbür medeniyete adapte olmamış veya bir toplum, bir medeniyeti bırakıp, öbür medeniyete geçememiştir. Ya kendi kimliğini, medeniyetini korumuş ya da yok olmuştur.” (Karakoç, 2012b; 75-145) Yani iki şık vardır: Ya yok olursunuz; ya da kendi medeniyetinizi, öbürüyle çarpışacak ve onu yenecek derecede güçlü tutarsınız. Said Halim Paşa da bu minvalde, “Başka milletlerin tecrübelerinden istifade etmeye kalkışan bir milletin, tamiri imkansız birtakım hatalara düşmemesi güçtür.” (Said Halim, 77) der.

Karakoç ne Batı'ya ne de geçmişe saplanıp kalır. “Masal” şiirindeki “doğulu babanın yedinci evladı” misali, medeniyet tasavvurunu vahyin emin topraklarında eker. Çünkü Batı'nın en büyük silahının “karşısındakini değiştirmek” olduğunu bilir. Batı'nın en büyük silahı olan karşısındakini değiştirmenin milletlerin tarihinde medeniyet krizi olarak belirdiğinin farkındadır. Ona göre Avrupalının ruhunun çekirdeği Truva Atı'dır. Avrupa'nın bugüne kadar uyguladığı metot ve terk etmeyeceği hilenin sembolü Truva Atı'dır ve içimize de Tanzimat'ta böyle girmişlerdir. (Karakoç, 2013; 149) Bu nedenle sorunu, kaynağından kurutmak ister. Medeniyet atılımının ilk yüzleştiği sorun da bu bunalım/kriz olur. “Bütün felaketlerimiz, medeniyetimizin geçirdiği krizden kaynaklandı... O krizi atlattığımız takdirde, yine, bir medeniyet atılımımız olacaktır.” (Karakoç, 2012a, 114)

2.1. İslam, Doğu ve Batı Medeniyetleri

Karakoç, genel algının aksine yeryüzünde “Doğu ve Batı medeniyeti” olmak üzere medeniyetlerin ikiye indirgenmesini kabullenmez. (Koçak, 2014; 55) Her iki medeniyetin belirgin çizgilerini gösterdikten sonra İslam Medeniyeti'nin bu iki medeniyetten farklı olduğunu ortaya koyar.

Batı, insanlığın lehine bir medeniyet değildir; çünkü Batı Medeniyeti, nereye gitmiş ise orada insanlar mutsuzdur. (Karakoç, 2013; 145) Batı medeniyeti, Roma İmparatorluğu üzerine bina edildiğinden, geçmişte sömürdüğü; fakat sonunda kovulduğu ülkelere yeniden hınçla girmek ve insanlığa hükmetme ve onları köleleştirme arzusundadır. “Roma'nın çöküşü, batıların ruhlarında, şuuraltlarına geçen bir kompleks doğurdu. Yani, ondan sonraki bütün batı toplumları, hep Roma'yı gerçekleştirmek isterler.” (Karakoç, 2012a; 85)

Ona göre Doğu medeniyetlerinden de özellikle Çin, Batı'ya akın etmek için hazırlık içerisindedir. Karakoç, ancak İslam Medeniyeti'nin Batı'nın hıncı ve Doğu'nun öfkesine karşı araya girerek “Doğu'yu ve Batı'yı durdurarak insanlığın büyük trajedisini önleyeceğine” (Karakoç, 2012a; 90) inanır. Tabi aynı zamanda İslam Medeniyeti “Doğu'ya ve Batı'ya karşı, Ortadoğu'nun yerli, kendini koruma sistemidir. Kendi hayatını, kendi kimliğini bilme medeniyetidir.” (Karakoç, 2012a; 57)

Karakoç, bu iki medeniyetten ayrı bir doğuş noktası ve bir gelişme süreci yaşayan İslam Medeniyeti'nin diğer ikisinden ayrılan en önemli noktasının ruh-madde dengesi olduğu ve bu

medeniyette en büyük değer in iyilik, erdem, fazilet ve hayır olduğunu belirtir. (Karakoç, 2012a; 87) Bundan dolayıdır ki İslam Medeniyeti'nin insanlığı ezerek onlara hâkim olma amacı yoktur. İslam Medeniyeti, insanların gönüllerini fethederek onlara nüfuz etmeyi mümkün görür. Bunu da şöyle ifade eder: "Bizim amacımız, insanlara hâkim olmak değil, kendi medeniyetimizi, onurlu bir şekilde, şereflice ve özgürce yaşamak içindir." (Karakoç, 2012a; 115)

2.2. Bunalımımızın Nedenleri

İslam medeniyetinin daha önce de bunalımlar geçirdiğini ama bu krizleri başarıyla atlattığını; hatta İslam dünyasında krize neden olan Moğolların bile İslam'ın hizmetinde bir enerjiye dönüştürüldüğünü (Karakoç, 2012a; 82) belirten Karakoç, bugünkü bunalımın çok farklı ve köklü olduğu kanısındadır. Çünkü bugünkü bunalımlar geçmişteki bunalımlar gibi kısmi değil "mevzî" dir. Bugünkü bunalımın geçmiş bunalımlardan farkı hem iç hem de dış bunalımların birleşmesinden kaynaklanmasındadır. Sadece kendi bunalımımızı yaşamakla kalmıyor, "bizi içten ve dıştan kuşatmış" Batı'nın bunalımlarını da yaşıyoruz (Karakoç, 2013b; 20-21).

İki yüz yılın özellikle de son elli-altmış yılın problemlerini bizim ürettiğimiz problemler olarak görmez. Bunları batılılaşmış bir toplumun problemleri olarak görür ve sorunların çoğunun da Batı'dan geldiğini belirtir. (Karakoç, 2013; 115) Bu bunalımı atlatmanın yolunu; muhasebeyi iyi yapıp, geçmişten faydalanıp bugünü iyi tespit edip gelecekle ilgili tedbirler almada görür. Daha önceki krizlerde daha büyük medeniyetler doğduğu gibi, kendi medeniyetimize dönerek yine bu büyük krizin bir fırsata dönüştürülebileceğini söyler. (Karakoç, 2012b; 90)

3. BİR MEDENİYETİN ATILIM PROJESİ: DIRİLİŞ

Sezai Karakoç'un düşünce sisteminin temel kavramlarından olan diriliş, hem bir medeniyet atılımı projesidir, hem de örnek bir neslin sembolüdür. Diriliş kavramının çok geniş bir kavram olduğunu belirten Karakoç, dirilişi "her türlü kişisel, toplumsal, tarihi ve metafizik olayların, oluşların bütünü" (Karakoç, 2012b; 12) olarak tanımlar. Diriliş, ayrıca insanın kendi gerçek benini bulması, bir inanç, fikir ve aksiyon davasıdır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi dirilişin üçayağı vardır: İnanç, fikir ve aksiyon. Ayrıca diriliş, üç sorunun muhakemesi sonucunda gerçekleşir: "Geçmişte ne idik, bugün neyiz, gelecekte ne olacağız?" (Karakoç, 2012b; 91)

Diriliş, yani tekrar ayağa kalkma, düşmüşlüğü de içinde barındıran bir anlama sahiptir. Toplumların da düşebildiğini belirten Karakoç, kaderin "büyük bir düşüş anında gelen nesillerin sırtına çok büyük görevler yükle"diğini (Karakoç, 2012b; 32) söyler. Bu nedenle de sürekli olarak diri olmak, diriliş halinde olmak zorunludur. "Bu olmazsa, gerek kişinin kendi hayatında, gerekse doğrudan toplum hayatında, ölümün gölgeleri kendini göstermektedir." (Karakoç, 2012b; 21)

Karakoç, dirilişin unuttuğumuz dünyayı, kaybettiğimiz âlemi hatırladığımızda başlayacağını (Karakoç, 2012b; 41) ifade eder. Yani dirilişin köklerini maziye bağlar. Bu körü körüne bir taklit değil, mazinin birikiminin yeni bir yoruma tabi tutulması şeklindedir. Ayrıca fertlerin kendi başlarına dirilişi bulmaları zor olduğundan mutlaka toplum olarak diriliş gerçekleşmelidir. Bu diriliş gerçekleşmediği takdirde şimdiki zulüm çökse bile yerini yeni bir zulüm alacak, insanlığın zulüm altında inlemesi sürüp gidecektir. Bu nedenle bu diriliş sadece bizim için değil; insanlık için şarttır. (Karakoç, 2012b; 30)

3.1. Büyük Bir Hesaplaşma Alanı: Tarih

En hayati soru olarak; “Neden biz böyle bir talihsizliğe maruz kaldık?” sorusunu gören Karakoç, böylece sorunun kaynağına yani tarihe inmek, ülkenin geleceğinin anahtar olayı olan başlangıç noktasını belirlemek (Karakoç, 2012a; 66), tarihle yüzleşmek gerektiğine işaret eder. Ona göre; “Geçmiş zamanı değerlendirmeden gelecek zamanın karanlığını biraz olsun ısıtmak mümkün değildir.” (Karakoç, 2016; 326) Çünkü bugün, geçmişin ürünüdür. Bu nedenle de geçmiş kayıplarımız gibi geleceği kaybetmemek için yarının temelleri bugünden atılmalıdır. (Karakoç, 2012a; 64)

Medeniyet atılımının köksüz yapılamayacağını, ne kadar derin köklere dayanırsa o kadar sağlam ve kalıcı olacağı kanaatindedir. Çünkü “Geçmişten kuvvet alamayanlar gelecekle rini kuramazlar.” (Karakoç, 2013; 107) Erol Güngör de, cemiyetin süratli değişme içine girdiği, yani düşünüş ve çıkışların çoğaldığı zamanlarda tarihle ilginin arttığını söyler. Ona göre; “Sosyal değişimin önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda tarih yeni bir cemiyet tipinin kaynağı haline gelir; insanlar o günkü buhrandan çıkış yolunu tarih içinde ararlar.” (Güngör, 1984; 59).

Büyük bir medeniyet mazisine dayanan toplumun başka bir medeniyete adapte olamayacağından hareketle köklere döner. Köklü değişme yanlısı olmakla birlikte geçmişin ışığında yenilenmeyi gerekli görür. Köklerimize dönüş orada donup kalmak için değil, maziden toplanılan cevherle geleceği inşa etmek içindir. Yani “Geleceğimizi anlamak için, önce geçmişimizi anlamak lazımdır.” (Karakoç, 2012a; 73-96)

Ayrıca yapılması gereken yenilik biçimde değil, ruhta olmalıdır. Yenilik; geleneğin bıraktığı noktadan devam ettirmeyi gerektirir. Çünkü “yeni olmak ‘eski’nin sırrını bulmak, geleneğe bir adım daha attırmaktır.” (Karakoç, 2012c; 109-120). Karakoç, hiçbir toplumun olduğu yerde duramayacağı gibi, hiçbir geçmişi olmayan bir yeniliğin de olamayacağını savunur. (Karakoç, 2013; 37)

Yenilikten çoğu zaman başka medeniyetlere adapte olma anlaşılmasına rağmen, Karakoç taklidin toplumu hiçbir yere götüremeyeceğini, çünkü taklitle, taklit edilenin aynısı olunamayacağını vurgular. Onun yenilik derken kastı; geleceği, geçmişi ve bugünü birleştirerek zihin ve ruhlarda bir sentez yaparak dirilişi sağlamaktır. “Değişmede altın oranı bulmalıyız.” (Karakoç, 2013; 38) sözüyle yenilenmenin basit bir uğraş değil, kompleks bir zihin egzersizi olduğunu belirtir. Oysa bu anlamda toplumun iki yüz yıllık mecrası Nurettin Topçu’nun ifadesiyle, “ağacı yetiştirmeden meyvesini toplamak” (Topçu, 2012; 24) şeklinde olmuştur.

Tarihle yüzleşmek sağlam bir gelecek kurmak için hayati ilkedir. Çünkü, “Şimdiki zamanı kurtarmanın yolu, yine geçmişi ve geleceği sağlıklı bilmek ve geçmişle gelecekle ilişkide olmaktan geçiyor.” (Karakoç, 2013; 107) Tarihle bu veriler ışığında yüzleşilmediği takdirde ise “misalleri geçmişte, tarihte görülen trajik sonuçların geçerli olacağı”nı (Karakoç, 2012b; 78) söyleyerek uyarıda bulunur.

3.2. Batı ve Batılılaşmayla Yüzleşme

Batılılaşma iki yüz yıllık temel sorunlarımızın başında geldiğinden medeniyetimizi yeniden inşa ederken yüzleşilmesi gereken ilk sorunlardandır. Batılılaşma sürecimiz kılık kıya-

fet, yazı ve takvim gibi ilk etapta göze hitap eden bir medeniyet değişimi olsa da zaman içerisinde daha derinlere sinebilmiştir. “Batılılar, yüz yıllardır doğulunun özünü değiştirmek istiyor.” (Karakoç, 2016; 287) diyen Karakoç, Batılılaşma isteğimize rağmen Avrupa'nın bizi eşit bir üye olarak görmek istemediğini; aksine silahla elde edemediğini aldatarak elde etme politikası güttüğünü ifade eder (Karakoç, 2012a; 10).

Karakoç'un değerlendirmelerinde dikkati çeken bir nokta da; bu değişime, Cumhuriyet aydınının aksine, “medenileşme” dememesidir. Çünkü kendimize ait bir medeniyet zaten vardır. Bu yaşananlar batılılaşmadır; yani bir medeniyet değişimidir. Attila İlhan'ın bu konudaki yorumu da dikkat çekicidir. Attila İlhan'a göre, “Bir kere yaptığımız batılılaşmak değildi, ikincisi batı bizim sandığımız gibi değildi, üçüncüsü batının ulaştığı yer özenilecek bir yer değildi.” (İlhan, 2010)

Avrupa'nın geleceğiyle ilgili değerlendirmeleri de olumlu değildir. Ona göre “Avrupa, şu anda çok belirli olmamakla birlikte, içten içe bir kaynaşma halindedir ve istikbalde orda da büyük patlamalar beklenebilir.” (Karakoç, 2012a; 44) Çünkü “beyaz ırk” yorulmuştur. Ayrıca; “Batı medeniyeti, Rönesans'ta atılan hamlesinin sonuna gelmiştir. Amerika olsun, Avrupa olsun bir müddet daha gelişme gösterse bile, belli bir dönemden sonra, büyük bir değişim geçirmezlerse, onları da, bizim geçirdiğimiz kriz gibi bir kriz beklemektedir.” (Karakoç, 2012a; 84)

Batı âlemini büyük bir bunalımda gören Karakoç, Batı'nın bu bunalımının temel sebebi olarak da onun doğruluk ideasındaki eksikliği görür. Manevi bakımdan dirilişe eremediklerinden güçlerini kötüye kullanmışlardır. Bu nedenle Batı'ya yönelme bir çıkmaz sokaktır. (Karakoç, 2012b; 38-84)

4. ÇÖZÜLMİYİ BEKLEYEN SORUNLAR VE ÖNERİLER

Memleketin durumunu “tarihi-sosyolojik” perspektiften değerlendirdiğini söyleyen Karakoç, dünyanın büyük bir değişim içine girdiği kanısındadır. Geleceğimizin trajik olmaması için de sorunları doğru tespit edip yolumuzu iyi çizmemiz gerektiğinin altını çizer. Çıkış Yolu adlı eserleri de bu anlamda medeniyetimizin yeniden sıçrayış yapması için önerilen bir metottur. Onun kalkış noktası Marks'ın teorisinin aksidir. Yani, “fikir ve ruh, temel, alt yapı; ekonomi, siyaset üst yapıdır... Eğer alt yapı, yani manevi yapı, ruh yapısı, kültürel yapı, bir ülkenin, bir milletin öz ruhunun yapısı bozursa, onun artık ekonomisinin düzgün olması beklenemez.” (Karakoç, 2012a; 31) Karakoç'a göre medeniyetimizi tanıyıp bunu etrafında yeni bir terkip ve yorumla ortaya çıkmak gereklidir.

4.1. Eğitim

Bir ülkenin kalkınmasının ilk şartı olan eğitim Karakoç'un ele aldığı konulardandır. Eğitimi de sanat yaşamını da yeniden düzenlemek gerektiğini belirten Karakoç köklü ve radikal değişiklikler önerir. Özellikle “kendi klasiklerimizin” mutlaka okutulması hatta yeniden öğretimine dönülmesini önerir. (Karakoç, 2012b; 155) Eğitimimizin “baştan sona” yanlış olmasının sebebinin de geçmiş eğitimimizle irtibatsız olmasına bağlar. Avrupa'dan taklit bir eğitimin kurbanı olduğumuzu, en lüzumlu bilgiler verilmediği halde gençlerin zihinlerinin “olur olmaz şeylerle” doldurulduğuna dikkat çeker (Karakoç, 2013; 78).

Sadece kendi klasiklerimizle yetinmemek gerektiğini de ifade eder ve erdem yolunda ilerleyen diriliş neslinin “bilim, edebiyat ve sanatın doğu ve batı envanterinden hareket edip” yeni bir çıkış açacak “çilekeş düşünürler” yetişmesi gerektiğini ifade eder. “Kendimiz kalarak ötekine açılmayı öğrenmek zorunda” (Kalın, 2015; 10) olduğumuz bir gerçektir.

Üniversitesi işlemeyen bir toplumun felah bulamayacağını ifade eden Karakoç, okullarda kütüphanelerin “yabancı bir yama” gibi durduğunu vurgular.

4.2. Bilim ve Teknoloji

Karakoç'un Diriliş programında teknolojiyle ilgili “Nasıl, niçin ve hangi işlevde bir teknoloji?” sorularına cevap aranır. Bu anlamda teknolojiyle bilim arasına fark koyar. Japonya örneğinden hareketle bilimi esas almakla birlikte teknolojiyi de işin olmazsa olmazı olarak görür. Bilimsiz teknoloji olmaz dedikten sonra “şahsen tercih edeceğim yol, bilimden teknolojiye gitmektir.” (Karakoç, 2012a; 26) der.

İslam'ın bir denge medeniyeti olduğundan hareketle ilerlemenin sadece madde veya sadece ruh boyutuyla olamayacağı sıklıkla vurgular. Karakoç'a göre ilerleme bir bütündür. Teknolojide ileri bir devlet olabilmek için mutlak surette edebiyat, kültür, mimari gibi her alanda o teknolojiye denk bir seviyeye ulaşmak zorunludur.

Ayrıca faziletin emrinde olan bir gücü vurgulayan Karakoç'a göre; iyinin, daima kötünden daha çok donanmış olması lazımdır. Çünkü; “Eğer ‘iyi’ donanırsa, kötülüğü hareket ettirmez ve o silah kullanılmaz. Ama ‘kötü’ donanırsa, iyiliği ortadan kaldırır.” Üstelik “Batılıları, durduracak olan sadece güçtür.” (Karakoç, 2012a; 96-116)

4.3. Medya, Televizyon ve Sinema

Kendi medeniyetimizi ilkel şekilde temsil ettiğimiz halde Avrupa'nın “batıl” düşüncelerini filmleriyle en cazip şekilde gösterdiğini belirten Karakoç, sadece iman cephesinden değil, medeniyetin tüm şubeleri cephesinden “Doğruluk açısından, bilimde; iyilik açısından, ahlakta; ve güzellik açısından, estetikte ve edebiyatta, güzel sanatların tüm dallarında hakikati aramak.” (Karakoç, 2012b; 198) gerektiğini belirtir. Bu nedenle Karakoç'un üzerinde durduğu önemli bir başlık da medyadır. Kendi medyamızı mutlaka kurmak gerektiği, şimdiki basının yerli olmadığı üzerinde durur. Kendi basınıımızı mutlaka kurmamız gereklidir; çünkü düşmanın silahıyla düşmanı vuramazsınız. “Medya, basın, Batı'ya bağlı olduğu için sadece ve sadece afyon görevini üstlenmiştir. 24 saat yayın yapan televizyonlar ve gazeteler, milletimizi uyutmaya çalışıyor. Afyon yutturuyor ona.” (Karakoç, 2013; 156)

4.4. Aydın ve Sorumluluk

Karakoç, halkın pasif direniş sergileyip kendilerini harekete geçirecek bir aydın kadronun varlığı ortaya çıkıncaya kadar hareketsiz kaldıklarını belirtir. Bu nedenle toplumu harekete geçirecek en etkili gücü aydın kadroda görür. Bununla birlikte Türk aydını Tanzimat'tan bu yana Batı gözüyle olaylara baktığından bir temel tutturamamış, ortaya yol gösterici bir eser koyamamıştır. Dirilişi gerçekleştirecek, hareketi fikir planına kavuşturacak dört başı mamur bir eserin ortaya konulmaması Karakoç'un en hayıflandığı konulardandır. (Karakoç, 2012a; 28-29)

Milleti ancak aydınların şuurlu hareketinin kurtaracağına inanan Karakoç, mutlaka er-

dem esasını temel alan ve medeniyeti, maddi ve manevi cihetleriyle yeniden diriltiren bir kadro teşkil edilmesi gerektiğini belirtir. Aydınların yeni bir yorumlamayla İslam Medeniyeti'nin dirilişini gerçekleştirebileceklerini de sözlerine ekler. (Karakoç, 2013a; 119)

Karakoç'a göre bir milletin yazgısı, aydınlarının yazgısına bağlıdır, o nereye götürürse, milletin diğer fertleri de oraya gider. Bu nedenle önce aydının düzelmesi, her alanda Batı'yla yarışacak birikimde olması, ahlak bakımından üstün ve yüksek karakterde olması gereklidir. (Karakoç, 2013; 43-167-168)

Karakoç, memleketin ihtiyaç duyduğu aydını şöyle tarif eder:

"Bir fikir sistemi etrafında, bir ideal ve ahlak sistemi etrafında toplanmış aydın kişilerin milletle bütünleşerek siyasi hayatta söz sahibi olmalarıdır. Bu olmadıkça, hiçbir zaman siyasi hayatımız bir nizama, bir istikrara, bir düzene kavuşamayacaktır." (Karakoç, 2013; 14)

5. SONUÇ

Düşünce sistematüğünü "medeniyet ve diriliş" kavramları üzerinde temellendiren Karakoç, tüm insanlığı felaha ulaştıracak bir medeniyet atılımından söz eder. Bu medeniyet ne Batı ne de Doğu medeniyetleridir. Bu medeniyet "İslam, hakikat ve vahiy" medeniyeti dediği ve Ortadoğu'da konumlanmış olan medeniyettir. Bu atılım ve eylemin de kurumlaşarak, büyük devlet olarak ve her alanda Avrupa'yla rekabet edecek bir donanıma sahip olarak yapılması gereklidir.

İnsanlığın kurtuluşunu Batı ve Doğu medeniyetlerini dengeleyen "İslam Medeniyeti" sağlayacaktır. Çünkü Batı ve Doğu medeniyetleri ifrat veya tefrite düştüklerinden onların yük-selişi insanlığı felakete sürükler.

Kurtuluş için aydınlara büyük görevler düşmektedir; çünkü halk onları takip eder. Avrupa'nın hücumlarından kurtulmanın yolu ise; kendi medeniyetimizden hareketle bir gelecek inşa etme ve birlik olma, bir arada olmadır. Bunu başarmak için tarihle ve batılılaşma olgusuyla yüzleşmemiz ise kaçınılmazdır.

Felaha çıkış yolu; şu andaki durumumuzu, geçmişimizi ve geleceğimizi iyi değerlendirmemize bağlıdır. Gücünü geçmişinden alan ve medeniyetin her alanında yetkin ürünler verebilecek bir diriliş hareketiyle yeniden eski gücümüze kavuşabiliriz.

KAYNAKLAR

- Daryal, A. M. (1998). *Medeniyetler ve Mesajları*. İstanbul: Seyran Yayınları.
- Güngör, E. (1984). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Halim Paşa, Said. (t.y.). *Buhranlarımız*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- İlhan, A. (2010). *Hangi Batı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalın, İ. (2015). *İslâm ve Batı*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Karakoç, S. (1995). *Alınyazısı Saati*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012a). *Çıkış Yolu I Ülkemizin Geleceği*, İstanbul: Diriliş Yayınları.

- Karakoç, S. (2012b). *Çıkış Yolu II, Medeniyetimizin Dirilişi*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2013a). *Çıkış Yolu III, Kutlu Millet Gerçeği*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2013b). *Düşünceler I Kavramlar*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2011). *Düşünceler II Kurumlar*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012c.). *Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir*. İstanbul: Diriliş Yayınları,
- Karakoç, S. (2016). *Günlük Yazılar II Sütun*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Koçak, A. (2016). Sezai Karakoç'un Fikrî Yazılarında Doğu ve Batı Medeniyeti Tasavvuru. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s.51-63.
- Lipson, L. (2000). *Uygarlığın Ahlaki Bunalımları -Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rıza, A. (1988). *Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Topçu, N. (2012). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2016). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ISSN: 2602-4950

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2017, s. 57-61

Nülifer KARADAĞ

Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, nkaradag84@hotmail.com.

KİTAP TANITIMI: DİL DİBEĞİ / BİR HALK ETİMOLOJİSİ DENEMESİ

ÖZET

Toplumun maddi ve manevi değerlerini içinde barındıran sözcükler zaman içinde çeşitli nedenlerle hem şekilsel hem de anlamsal açıdan değişime uğrayabilir. Bu sebeplerin arasında savaş, göç, ticaret, din değişikliği gibi nedenler sıralanabilir. Hem şekilsel hem de anlamsal açıdan değişikliğe uğrayan bu kelimelerin kiminin izi sürülerek en eski şekilleri bulunabilirken kiminin hangi aşamalardan geçerek son halini aldığı tahminden öteye gidemeyen şekilde açıklanabilir.

Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü A.B.D. Öğretim Üyesi Ali YILDIRIM tarafından kaleme alınan "*Dil Dibeği / Bir Halk Etimolojisi Denemesi*" isimli çalışmada da hemen hemen her alanda kullanılan; fakat zaman içinde çeşitli nedenlerle halk arasında hem şekilsel hem de anlamsal açıdan değişime uğrayan kelimelerin insanlar tarafından yanlış kullanımları ve bunların doğrularının ne olduğu ya da ne olabileceği ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışma ile yazarın, doğru bilinen yanlışları gözler önüne sermek için ele aldığı örneklerin daha geniş okur kitlesine ulaşmasına vesile olunmaya çalışılmıştır. Kitapta toplam altmış başlık bulunmaktadır. Yazar bu altmış başlıkta yalın ve mizahi bir üslupla kelimeleri veya kelime gruplarını tek tek ele almış ve değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: dil, etimoloji, anlam.

(“MORTAR OF LANGUAGE / A FOLK ETYMOLOGY ESSAY” BOOK INTRODUCTION)

Abstract

Words including material and moral values of a society can undergo changes both formally and semantically over time because of various reasons. Wars, immigration, trade, tergiversate could be among these reasons. While the earliest forms of some of the words undergone changes formally and semantically could be found out by tracing them, which processes the others have undergone to get their current forms could only be guessed.

The study called “*Mortar Of Language / A Folk Etymology Essay*” by Ali YILDIRIM, instructor in Department of Turkish Language and Literature in Fırat University, involves inappropriate usage of words used almost in every area but undergone changes formally and semantically over time while being used by the public and their appropriate usage or what can be their appropriate usage. In this study, it was tried to let the examples handled by the author to reveal the false facts be made known by larger mass of readers. The book consists of 60 titles in total. The author handles and evaluates the words or word groups in a plain and humorous way one by one under these 60 titles.

Key words: language, etymology, semantic.

1. GİRİŞ

Dil dibeği, yazılı kaynaklardan ziyade günlük dilde, halk arasında kullanılan kelimelerin yer aldığı bir etimoloji kitabıdır. Çalışma günlük hayatta birçok yerde karşılaşılabileceğimiz halk dilinin dibeğinde iyice öğütülerek kimisi sadece anlamsal açıdan kimisi ise hem anlamsal hem de şekilsel açıdan değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiş yabancı kökenli ve yerli kelimelerden oluşmaktadır. Kelimelerde meydana gelen bu değişimlerin sebebi savaş, göç, ticaret gibi nedenlerden kaynaklanan kültürel etkileşimdir. Bu kelimeler toplumun maddi ve manevi kültür öğelerinin gözler önüne serilmesine katkı sağlar. Yazar, klasik bir etimoloji sözlüğü hazırlamak yerine geniş bir okur kitlesi tarafından zevkle okunabilecek bir eser ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda eserinde mizahi bir üslup kullanmıştır. Eser, farklı örneklerin değerlendirildiği altmış başlık ve iki yüz sayfadan oluşmaktadır. Altmış adet başlıktan bir kısmında nelerden bahsedildiği bir kısmının ise sadece isimleri aşağıda belirtildiği gibidir.

“Fıkraların Etimolojisi” isimli başlıkta yazar, bir güldürü unsuru olan fıkraların dilin yanlış kullanılması, yabancı dillere özentisi ve kelimelerin aşırı şekilde Türkçeleştirilmesi gibi nedenlerle nasıl gizli bir eleştiri kaynağı haline geldiklerini örneklerle göstermiştir. Bu güzel fıkralardan biri şöyledir: “Sarıklı hoca medreselerde ders anlatırken, genç mollasından biri parmak kaldırmış: “Susadım hocam!”. Hoca sinirlenmiş “öyle denmez... Derûnum âteş-i nâr ile püryân idigünden, bir kadeh lebrîz âb-ı hoşgüvâr nûş eyleyerek, teskîn-i âteş ve bu sûret ile iktisâb-ı ferâh-ı bî-şumâr eyleyelim, demeliydin... Cahiller gibi susadım, demek olur mu?” Aradan zaman geçmiş, bir gün sınıftaki mangaldan sıçrayan bir kıvılcım, gelip hoca efendinin sarığının kıvrımına girmiş. Genç molla hemen parmağını kaldırmış: “Ey hâce-i bî-misâl, v’ey üstâd-ı zî-kemâl, bu şâkird-i pür-ihmâl, şol veçhile arz-ı hâl eyles ki; bu hikmet-i Müte’âl, nâr-ı

mangaldan bir şerâre-i cevval pertâb ile ser-i âliyyü'l âlinizdeki sarığı iş'âl eylemiştir". Hoca, elini sarığa atar atmaz, sarığın tutuştuğunu farkeder, hemen pencereden fırlatır: "Bre mel'un, sarığın tutuştu desene!". Genç molla da şöyle der: " Aman hocam, cahiller gibi, yandı, tutuştu denir mi?".

"Batılılaşma Politikası Bağlamında Türkçeye Benzeştirilenler" isimli başlıkta çeşitli nedenlerden dolayı Türk Dil Kurumu tarafından Batı dillerinden özellikle Fransızcadan benzetmeyle Türkçeye yerleştirilen kelimeler üzerinde durulmuştur. Bu benzeştirme çabasının Batılı dillerden önce Arapça ve Farsça kelimelerde görüldüğünden de bahsedilmiştir.

"İyi yakıştırmalar, Osmanlı Kalem Erbabının İlgüzarlığı!" isimli başlıkta Arapça ve Farsçaya vakıf olan Osmanlı kalem erbabının çeşitli dillerde kullanılan ve Arapçada, Farsçada benzer karşılıkları bulunan kelimeleri seçerek kullandıkları, çeşitli örneklerle gösterilmiştir.

"Günlük Dildeki Yakıştırmalar ve Gölge Oyunu" isimli başlıkta halk etimolojisinde yer alan çeşitli kelime ya da kelime gruplarının mizaha sebep olacak şekilde nasıl kullanıldığı ve Karagöz'ün Hacivat'ın söylediği yabancı asıllı sözcükleri nasıl Türkçe düşünerek algılamaya çalıştığı anlatılmıştır.

"Afiyet Olsun" isimli başlıkta ali nazik, elbasan tava, çükündür, baba gannuş, muhlama, velibağ, kısır gibi yemeklerin isimlerinin nereden geldiği ve hangi aşamalardan geçerek son şekillerini aldıkları akıcı bir dille anlatılmıştır.

"Tatlı Yiyelim Tatlı Konuşalım" isimli başlıkta kadayıf, şıllık, hoşmerim, kuru hasan adlı tatlı isimlerinin halk arasında nasıl ortaya çıktığı ve gerçekte bu isimlerin nereden geldiği, bunlarla ilgili uydurulan hikayeler çok güzel olsa da bu hikayelerin asıllarının çok farklı olduğu açıklanmıştır.

"Basın Yayında Etimoloji" isimli başlıkta özellikle basında yer alan ve bilinçli bir şekilde yapılan yabancı kelimelerin yerli benzer kelimelere benzetilmeye çalışılarak nasıl yerleştirildiği ile ilgili örneklere çokça yer verilmiştir.

"Türkü Türkü Türkiyem" isimli başlıkta kişilerin içinde buldukları ruhsal durumlar, yaşadıkları yerlerin koşulları gibi nedenlerle türkü ve şarkılarda yer alan sözcükleri nasıl değiştirdikleri ve yerine nasıl başka sözcükleri yerleştirdikleri örneklerle anlatılmıştır.

"Ticaret Dili ve İşyeri Adlarının Etimolojisi" isimli başlıkta ün yapmış belli marka isimlerinin taklit edilerek o markayı çağrıştıracak yeni marka isimlerinin halk arasında nasıl ortaya çıkarıldığı ve bunların örnekleri üzerinde durulmuştur. Bulgurking (çiğ köfteci) gibi.

"Mizah da Diyebilirsin" isimli başlıkta MEB'in ortaokul ve liseyi açiköğretim yoluyla birtirmeye çalışan öğrencilere yaptığı sınavlarda öğrencilerin sorulardaki kelimeleri sesteşleriyle karıştırarak sorulara verdikleri komik cevaplar mizahi bir üslupla anlatılmıştır.

"Kelle Paça" isimli başlıkta "sakat" kelimesinin anlamı, "sakatat" kelimesinin zaten çoğul anlam taşıdığı bu kelimeye -lar, -ler çoğul ekinin getirilmesinin yanlışlığı, "bonfile" sözcüğündeki "file" nin zaten et anlamına geldiği o yüzden "bonfile et" kullanımında "et" sözcüğünün fazlalık olduğu, Fransızcadaki "bon chance" ın dilimizdeki "bol" kelimesinin çağrışımı ile dilimize "bol şans" olarak aktarıldığı halbuki şansın bolunun, darının değil iyisinin kötüsünün

olabileceği gibi konular üzerinde durulmuştur.

“Kendince Dil Düzenler” isimli başlıkta “eşek hoşaftan ne anlar!”, “ana gibi yar; Bağdat gibi diyar olmaz”, “darısı başına ya da darısı başıma”, “su uyur düşman uyumaz” gibi atasözlerinin doğrularının ne olduğu ve bunların hepsinin halk etimolojinden kaynaklı kullanımlar olduğu belirtilmiştir.

“Hangi Semtte oturuyorsunuz?” isimli başlıkta Keçiören ilçesindeki “keçi” kelimesinin aslının küçük anlamına gelen “kiçi” sözcüğü olduğu, Solfasol isimli semtin Arapça bir sözcük olan “Zü'l fazıl” dan bozma bir sözcük olduğu, Eti Meskut” un bölgede yaşayan Ahi Mesud adlı bir zatın isminden dönüştürüldüğü ve bunlar gibi birçok semtin isimlerini nereden aldıkları üzerinde durulmuştur.

“Kararan Karalar” isimli başlıkta “karakol” kelimesindeki “kara” nın Moğolca “bakmak, görmek” anlamına geldiği, “kol” un ise aslı -gıl/-gul veya -vıl/-vul olan bir yapım eki olduğu ve kelimenin gözcü anlamına gelen Moğolca bir kelime olduğu ve benzer şekilde “karabaş/karavaş, kara kancolos, karabina, karafakı” gibi sözcüklerin etimolojisi üzerinde durulmuştur.

“Galatât” isimli başlıkta başka dillerden aldığımız kelimelerde aslında kelimenin içinde barındırdığı anlamı kelimeye bir de bizim ilave ederek yanlış kullanıma sebep olmamızdan bahsediliyor. Mesela; Leyla-yı Kadir Gecesi’nde “leyl” zaten gece “mesire yeri” nde “mesire”nin zaten “gezi yeri” ve “dağ- ı hicran yarası”ndaki “dağ” ın zaten “yara” anlamına geldiği ve bunların bu şekilde kullanımının yanlışlığından bahsedilmiştir.

Yukarıdaki kısa açıklamaları yapılan başlıklar dışında açıklaması yapılmayan sadece isimleri verilen başlıklar şunlardır:

Dal’dan Dal’a; Aliler; Deyimlere Devam; Yine Deyimler; El-âlem; Biraz Daha Deyim; Kelle-Paçâ; Kim Okur Farisî; Hey Gidinin Efesi; Abdest Tazelemek; Destur Erenler; Kel Kevser, Kel Alaka, Kelpeten, Kes Kös; Öteberi Görmek... Yani Alış- Veriş; Kali’ler; Biraz Daha Körükleyelim; Biraz Daha Yerel; Siyaset Bir Reklam ve Propaganda İşidir; Bahriyeli Yârim Var; Bir Zamanlar Yeşilçam; Ek Söz; Dini Endişelerle Yapılan Etimolojiler; Coğrafi Konum; Baba Çıka! Babalara Gelesin! Babalı Boynuna; Yaşlı Ninelerimiz... Yaşlı Dedelerimiz... Etimoloji Ustaları; Kimyasallar Zehirlidir; Sadece Kök Olmaz Ekleri de İşletelim; Liseli Etimologlar; Kısaltmalarda Etimoloji; Çiçek, Bitki; Binbir Derde Şifa; Şifa Kaynakları; İsminizi Bağışlayın; Vardım Hint Eline; Arapça/Farsçaya Devam; Küçük Rötüşler; Allah Keyfinizi Arttırsın; Oradan Buradan; Yabancıdan Yabancıya; Ala Bula; Ayrıyeten, İğreti, Eğreti, Yakinen, Yakından; Fî Tarih; Uçun Kuşlar Uçun; Hayvanlar Alemi; Kankıran, Kangester, Sütyen, Pasaport, Abaza, Keleş, Güderi; Türkçeden Türkçeye.

Türkiye ve civarı sahalardaki etkili olan Türkçeyi esas alan “dil dibeği” adlı bu etimoloji çalışması, Türkçenin zaman içinde kültürel etkileşim ile yabancı dillerden aldığı ve kendi bünyesinde bulunan kelimeleri hem etimolojik hem de semantik açıdan yoğurarak nasıl yeni şekiller ve anlamlar ortaya çıkardığı ile ilgili açıklamalara genişçe yer vermiştir. Yazar, çalışmasında yazı dilinde değil de günlük dilde halk arasında konuşulan kelimelere bolca örnek verdiği için çalışmasına “Bir Halk Etimolojisi Denemesi” demiştir. Çalışmada mizahi ve yalın bir anlatımın tercih edilmesi eserin zevkle okunmasını sağlamıştır. Açıklamalar çok uzun tutulmayarak oku-

yucunun sıkılmasının önüne geçilmiştir. Hemen hemen her alanda ortaya çıkmış halk etimolojisi- sine örnekler verilmesi çalışmanın zengin bir içeriğe sahip olmasını sağlamıştır. Titiz bir çalışma ve kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan bu çalışma sayesinde dilimizde günlük hayatta kul- landığımız ve yanlışlıklarının farkında bile olmadığımız birçok örnekle karşı karşıya kalınmış- tır. Bu örnekler bizim dildeki doğru bildiğimiz yanlış kullanımların farkında olmamızı sağlaya- rak bize “dil”e yeni pencerelerden bakabilme olanağı sunmuştur.

KAYNAKLAR

Yıldırım, A. (2017). *Dil Dibeği / Bir Halk Etimolojisi Denemesi*. Ankara: Asos Yayınları, 200. ISBN 9-786058-296848